

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

**FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY**

**TYPY A CHARAKTERISTIKA KOORDINAČNÍCH VZTAHŮ
V TEXTECH ODBORNÉHO FUNKČNÍHO STYLU**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Hana Hauserová

Český jazyk se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: PhDr. Jana Vaňková

Plzeň 2022

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, 30. června 2022

.....
vlastnoruční podpis

Poděkování

Chtěla bych poděkovat PhDr. Janě Vaňkové za odborné vedení, cenné rady, ochotu a pomoc, kterou mi v průběhu zpracování bakalářské práce věnovala.

OBSAH

1	ÚVOD	6
2	TEORETICKÁ VÝCHODISKA	7
2.1	Odborný funkční styl.....	7
2.1.1	Styl vědecký (teoretický)	7
2.1.2	Prakticky odborný styl	7
2.1.3	Populárně naučný styl	8
2.1.4	Slohové útvary odborného funkčního stylu.....	8
2.2	Syntaktické vztahy	8
2.3	Koordinace	9
2.3.1	Koordináční skupina	10
2.3.2	Druhy významových vztahů mezi členy koordinačních skupin.....	11
2.4	Adordinace	14
3	METODY BAKALÁŘSKÉ PRÁCE	15
4	VLASTNÍ ANALÝZA	17
4.1	Analýza koordinačních vztahů – vědecký text z oboru historie.....	17
4.1.1	Koordináční vztahy slučovací	17
4.1.2	Koordináční vztahy stupňovací.....	19
4.1.3	Koordináční vztahy odporovací	20
4.1.4	Koordináční vztahy vylučovací (eventualitní)	20
4.1.5	Skladební skupina adordinační.....	21
4.2	Analýza koordinačních vztahů – populárně naučný text z oboru historie.....	21
4.2.1	Koordináční vztahy slučovací	22
4.2.2	Koordináční vztahy stupňovací.....	23
4.2.3	Koordináční vztahy odporovací	24
4.2.4	Koordináční vztahy vylučovací (eventualitní)	24
4.2.5	Skladební skupina adordinační.....	25
4.3	Analýza koordinačních vztahů – vědecký text z oboru český jazyk	25
4.3.1	Koordináční vztahy slučovací	26
4.3.2	Koordináční vztahy stupňovací.....	27
4.3.3	Koordináční vztahy vylučovací (eventualitní)	28
4.3.4	Skladební skupina adordinační.....	29
4.4	Analýza koordinačních vztahů – populárně naučný text z oboru český jazyk.....	29
4.4.1	Koordináční vztahy stupňovací.....	32
4.4.2	Koordináční vztahy odporovací	32
4.4.3	Koordináční vztahy vylučovací (eventualitní)	33

4.4.4	Skladební skupina adordinační.....	33
4.5	Analýza koordinačních vztahů – vědecký text z oboru biologie.....	34
4.5.1	Koordinační vztahy slučovací	35
4.5.2	Koordinační vztahy vylučovací (eventualitní)	36
4.5.3	Skladební skupina adordinační.....	37
4.6	Analýza koordinačních vztahů – populárně naučný text z oboru biologie.....	37
4.6.1	Koordinační vztahy slučovací	38
4.6.2	Koordinační vztahy stupňovací	39
4.6.3	Koordinační vztahy odporovací	40
4.6.4	Koordinační vztah vylučovací.....	40
4.6.5	Skladební skupina adordinační.....	41
4.7	Dílčí závěry	42
	ZÁVĚR	44
	ČESKÉ A CIZOJAZYČNÉ RESUMÉ	45
	POUŽITÁ LITERATURA.....	46
	SEZNAM GRAFŮ.....	48
	SEZNAM PŘÍLOH.....	I

1 ÚVOD

Předložená bakalářská práce se zabývá problematikou koordinačních vztahů v textech odborného funkčního stylu. Jako studentka českého jazyka mám veliký zájem o českou stylistiku a skladbu, toto téma nabízí propojení obou oborů, a to byl hlavní důvod výběru právě tohoto tématu.

Odborný funkční styl je styl komplikovaných, náročných komunikátů zaměřených na oblast vědy a vzdělávání. Do odborného funkčního stylu však patří i populárně naučný styl, který se snaží složité komunikáty zjednodušit a zaměřuje se tak na nepoučeného čtenáře. Rozdíly mezi vědeckým a populárně naučným komunikátem jsou pro nás v této práci důležité, a proto se jim budeme věnovat v teoretické části. Dále se zde zaměříme na koordinaci a adordinaci, na koordinační vztahy a jejich vyjadřování, také na druhy významových vztahů mezi členy koordinačních skupin.

V kapitole metody bakalářské práce představíme přesně stanovená kritéria pro excerpci jazykového materiálu. K excerpci jazykového materiálu jsme si vybrali tři vědecké komunikáty z oboru historie, český jazyk, biologie a tři populárně naučné texty stejného zaměření. V bakalářské práci budeme sledovat rozdílnost výskytu koordinačních a adordinačních vztahů v textech vědeckého a populárně naučného textu.

Cílem této bakalářské práce je potvrdit nebo vyvrátit tři předem stanovené hypotézy. K naplnění tohoto cíle nám pomůže praktická část bakalářské práce, která se věnuje analýze jazykového materiálu. V kapitole Dílčí závěry jsou poté porovnány a vyhodnoceny získané výsledky.

2 TEORETICKÁ VÝCHODISKA

2.1 Odborný funkční styl

V předložené bakalářské práci vycházíme z analýzy komunikátů odborného funkčního stylu. Cílem odborného funkčního stylu je podat přesné, jednoznačné, celistvé a zřetelné informace z daného oboru a uvést je do praxe. Texty s odborně sdělnou funkcí bývají většinou ve formě psané. Existují i mluvené projevy, jako přednáška, referát, koreferát, i ty však bývají předem připravovány písemně. Odborný funkční styl můžeme dále dělit na styl vědecký, prakticky odborný styl a populárně naučný styl. Dále sem můžeme zařadit styl učební a esejistický (Čechová, 2008). Komunikáty odborného funkčního stylu lze vnitřně dále klasifikovat podle různých hledisek, zejména podle charakteru adresáta.

2.1.1 Styl vědecký (teoretický)

Komunikáty stylu vědeckého jsou náročné, a proto jsou určené pro poučeného čtenáře. Funkcí tohoto stylu je informovat o nových poznacích nebo o obměněných myšlenkách z dané oblasti. Autor vědeckého textu používá neutrální až knižní slovní zásobu a striktně dodržuje spisovný jazyk. Komunikáty jsou bohaté na odbornou terminologii. „*Termínem se z hlediska lexikologie rozumí takové pojmenování, které je v rámci disciplíny jednoznačným pojmenováním pojmu. Jde o pojmenování nociónální, neexpresivní, mající funkci nominální a kognitivní. Termín je v rámci oboru ustálený.*“ (Čechová, 2008, s. 218). Kromě termínů zde nalezneme i výrazy slabě terminologizované, termíny mezioborové či slova přejatá. Vědecké texty by měly obsahovat úvod, jádro, závěr, citace, poznámkový aparát, bibliografické seznamy, resumé atd. (Krčmová, 2017).

2.1.2 Prakticky odborný styl

Tento styl počítá s čtenářem, který zná alespoň základní problematiku daného oboru. Texty jsou psány spisovně, ale nalezneme zde i hovorové prvky. Kromě termínů se zde objevují profesionalismy, protože recipienti těchto komunikátů bývají často z jednoho oboru (např. vojenství, právnictví atd.) (Krčmová, 2017).

2.1.3 Populárně naučný styl

Úkolem tohoto stylu není přinášet nová vědecká poznání, ale zaměřit se na širší okruh čtenářů, kteří nemají velké poznatky z oboru a co nejsrozumitelněji a čtivým způsobem je seznámit s vědeckým tématem. „*Autor populárně vědeckého díla vybírá ze souboru poznatků příslušné vědy jen to, co uznává za potřebné, aby znali i ti, kteří se touto vědeckou disciplínou nezabývají odborně.*“ (Bečka, 1948). Autor podává téma poutavě, vyjadřuje se hovorověji, omezuje odbornou terminologii a používá jednodušší slovní zásobu. Odborné téma je beletrizováno a má blíže k literatuře krásné či k publicistickému funkčnímu stylu. „*Populárně vědecké spisy mají velkou hodnotu sociální. Pomáhají šířit výsledky vědeckého bádání do většího okruhu zájemců a tím znamenitě zvyšují vzdělanostní úroveň národa.*“ (Bečka, 1948).

2.1.4 Slohové útvary odborného funkčního stylu

Slohové útvary odborného funkčního stylu jsou vymezeny na základě slohového postupu výkladového, úvahového a popisného. Tyto útvary může rozdělit následovně:

- **útvary monologického charakteru** (styl vědecký): disertace, studie
- **útvary monologického charakteru** (styl populárně naučný): článek, úvaha, esej
- **útvary situační**: referát, koreferát, přednáška
- **útvary dialogické**: diskuse, polemika, debata
- **útvary hodnotící**: posudek, recenze, kritika
- **další útvary**: encyklopedie, kompendium, výpisky, konspekt, kompilace

(Čechová, 2008)

2.2 Syntaktické vztahy

Výklad a klasifikace syntaktických vztahů nejsou v odborné literatuře vždy jednotné. Marie Čechová (2000) rozlišuje, v knize *Čeština – řeč a jazyk*, vztahy syntaktické ve dvou rovinách, a to v rovině významové a v rovině výrazové.

1) V rovině významové jde o vztahy sémantické:

- a) predikace (přisuzování) – vztah mezi přísudkem a podmětem (např. otec spí, velryba je savec),
- b) determinace (určování) – zpřesňování jednoho slova jiným slovem (např. zelený strom, psát dopis),

c) koordinace (přřadování) – významové spojení slov (i vět), které mluvčí předkládá jako k sobě rovnocenně přiřazené v různém významovém poměru (např. hrušky a švestky, otec a matka),

d) apozice (přřstavkový vztah) – vztah dvou (i více) členů, který se podává jako tvrzení totožnosti, ale nevětnou formou (např. Karel Novák, posluchač Filozofické fakulty UK, přřšel k nám do školy).

2) V rovině výrazové jde o formálněsyntaktické vztahy:

a) závislost (podřadnost/hypotaxe),

b) souřadnost,

c) řazení.

Autor publikace *Novočeská skladba* Vladimír Šmilauer (1966) rozděluje hlavní syntaktické vztahy následovně:

a) přřsuzování (predikace),

b) určování (determinace),

c) přřstavek (apozice),

d) přřadování (koordinace).

Autoři Grepl a Karlík ve svém díle *Skladba spisovné češtiny* rozlišují dva druhy syntaktických vztahů – vztah subordinační a vztah koordinační. Také autoři *Mluvnice češtiny 3* (1987) vycházejí pouze ze dvou skladebních vztahů, a to ze vztahu dominance a ze vztahu zmnožení. Vztah zmnožení pak dále dělí na koordinaci a adordinaci. V této bakalářské práci se budeme věnovat pouze syntaktickému vztahu zmnožení.

2.3 Koordinace

Koordinace neboli přřadování je souřadné spojení dvou a více slov či vět, které mají stejnou syntaktickou platnost a sémantickou roli. Mluvnice češtiny 3, 1987 rozlišuje dva typy koordinace: koordinaci začleněnou a nezačleněnou. Výsledkem koordinace **začleněné** je vznik koordinační skupiny neboli několikanásobného větného členu. *Jan mi daroval velkou zelenou vázu a hezký modrý popelník*. Složky několikanásobných větných členů označují různé skutečnosti (představy a myšlenky), jsou na stejné úrovni, jsou na sobě významově nezávislé, avšak jsou spolu do koordinační skupiny spojeny proto, že spolu nějak významově souvisejí. Výsledkem koordinace **nezačleněné** je souvětí souřadné. Souvětí souřadné

obsahuje nejméně dvě věty hlavní, které jsou spojeny souřadícími spojkami nebo jsou k sobě přiřazeny bezspoječně. *Hrozně se divil a ptal se, proč jsem nepřišel dřív.*

(Mluvnice češtiny 3, 1987; Grepl a Karlík, 1998).

2.3.1 Koordinační skupina

Koordinační skupinu, která se skládá z více členů, lze uspořádat **lineárně**: *Martin dostal k svátku knížku, rukavice, šálu a bonbóny.* Toto uspořádání je možné pouze u významu slučovacího a slabého vylučování. Druhým způsobem uspořádání členů v koordinační skupině je uspořádání **hierarchické**: *Zítřejší utkání ve čtvrtfinále Polsko a Itálie a ČSSR a Francie.* Vícečlenné skupiny vznikají pouze u vztahu slučovacího, vylučovacího a stupňovacího. Ostatní vztahy vícečlenné skupiny nevytvářejí (Mluvnice češtiny 3, 1987).

Několikanásobný větný člen může být **holý** (např. *krávy a koně*), **rozvitý** (např. *Zas se mu zjevují kysele zapáchající krčmy a železné kliky statků.*), nebo **několikanásobný** (např. *Několik půvabných, spíše roztomilých než monumentálních, zato však účelných i pohodlných děl.*). (Šmilauer, 1966).

Podle Grepla a Karlíka (1998) mohou složky koordinační skupiny tvořit:

a) **nominální skupiny**: *Daroval mi kytici růží a knížku od Čapka. Půjdu tam já, ty, Marie a Pepík.*

b) **adjektivní skupiny**: *Ivošek byl nadaný, jenže nestálý chlapec. Do Prahy přišel jako mladý, ale přesto už známý básník.*

c) **adverbiální skupiny**: *Suše a velmi neochotně odpovídal na naše otázky. Kouří vždy a všude.*

d) **verbální skupiny**: *Řečník se rozhodl přerušit výklad a připomenout několik známých faktů. Pedagog má nejen učit, ale i vychovávat.*

e) **vedlejší věty**: *Vařila nemocnému všelijaké koření, které znala od babičky nebo o němž se dočetla v kuchařce. Dbal na to, aby ho nikdo nepřistihl při nějaké slabosti a aby se mu nikdo nesmál.*

f) **vedlejší věta a nevětná skupina**: *Přišel na návštěvu, a aby si poslechl nové desky. Za soumraku, a když na ni padl smutek, sedávala u klavíru.*

Vyjádřování koordinačních vztahů

Významový vztah koordinace můžeme vyjádřit třemi výrazovými prostředky: juxtapozicí, hypotaxí a parataxí.

Juxtapozice, tj. vyjádření bez spojovacích výrazů (spojení asyndetické). Jedná se o prosté položení dvou členů za sebou (např. *Nestačil odpovídat na dotazy, poznámky, připomínky.*). Za juxtapozici vyjádření považujeme pouze spojení zcela bezespoječná. Pokud se spojka nachází mezi posledními dvěma členy, jedná se o spojení parataktické. (např. *Měl v tašce knihy, sešity, penál, pravítka a svačinu.*).

Hypotaxe se vyjadřuje pomocí předložkových pádů. Především jde o spojení s předložkou **s** + Instr: *Otec s matkou šli do kina.* Hypotaktické spojení je obvyklé u koordinačních skupin, jejichž složky tvoří životná substantiva, naopak spojení substantiv neživotných je neobvyklé: *Jablka s hruškami už dozrávají.* Dalším hypotaktickým prostředkem je příslovce **místo** + Gen: *Místo do Děčína jel do Chomutova.* Tato věta je významově shodná s odporovacím spojením: *Nejel do Děčína, ale jel do Chomutova.* „Řada dalších výrazů, jako kromě, mimo, vedle aj., je jistě koordinaci blízká, avšak o koordinaci ve vlastním smyslu tu nejde.“ (Mluvnice češtiny 3, 1987, s. 396)

Parataxe je nejčastější a nejtypičtější způsob vyjádření koordinačního vztahu. Koordinační skupiny jsou spojeny souřadícími spojkami, někdy také příslovci nebo částicemi (např. *Měl ženu a děti.*) (Mluvnice češtiny 3, 1987; Grepl a Karlík, 1998).

2.3.2 Druhy významových vztahů mezi členy koordinačních skupin

Mezi členy koordinačních skupin je vždy určitá významová souvislost. Ta se vyjadřuje především spojkami a jinými spojovacími prostředky. Základními vztahy mezi koordinačními vztahy jsou vztahy slučovací, odporovací, vylučovací a stupňovací. „Koordinační povahu má též spojení příčinné a důsledkové. Pro větší přehlednost je však připojujeme k příbuzným vztahům determinačním.“

(Šmilauer, 1966, s. 373)

Vztah slučovací (kopulativní)

Koordinativní vztah slučovací vzniká mezi dvěma i více větnými členy, které jsou sobě rovné, vykazují sounáležitost (místní, časovou atd.) a navzájem si neodporují. Základní a nejčastější spojkou tohoto vztahu je spojka **a**, jejíž funkce je čistě syntaktická a sice koordinovat. Pokud je koordinativní skupina tvořena více členy, spojka se zpravidla nachází pouze mezi posledními dvěma členy. Vracel se zadýchaný, plný dojmů, zářící a šťastný. Spojka **a** je spojka neutrální, a proto jí můžeme použít i tam, kde je vztah koordinovaných vztahů jiný než slučovací. Např. ve vztahu důsledkovém: *Jedná zbrkle, a chybně* (Mluvnice češtiny, 1987).

Dalším spojovacím výrazem vyjadřující významový vztah slučovací je souřadící spojka **i**. Koupil si pero i tužku. Spojka **i** se může nacházet mezi všemi větnými členy. Pokud stojí pouze u posledního členu, může vyjadřovat nečekanost: Přišel tam Pavel, Václav i Petr; nebo uzavřenost: Snědl rohlíky i chleba (Grepl a Karlík, 1998).

Ve větách záporných se užívá spojka **ani**: *Nepřijel strýc Karel ani bratranec Jan.*

*„Rozdíly mezi jednotlivými spojovacími prostředky záleží především v míře těsnosti. Rozdíly ve stupni těsnosti spojení jsou velmi jemné, avšak stylisticky důležité. Prostředkem nejvolnějšího spojení je spojka **a** (otec a matka), těsněji spojuje spojka **i** (otec i matka) a prostředkem nejtěsnějšího spojení je pak hypotaktická forma (otec s matkou)“.*

(Mluvnice češtiny 3, 1987, s. 397)

Slučovací vztah nevyjadřují pouze spojky jednoduché, ale i spojky dvojité: **i - i, ani - ani, jak – tak**, dokonce i výrazy nespojkové povahy **tak, také, též, přitom, mimoto, vedle, hned – hned, tu – tu, jednak – jednak, zčásti – zčásti**.

Spojení asyndetické čili spojení bez spojovacích výrazů je příznakové. Takovéto spojení je zpravidla motivováno stylisticky nebo je projevem emocionálního stavu autora. *Ozývaly se dotazy, výkřiky, poznámky* (Grepl a Karlík, 1998)

Vztah odporovací (adverzativní)

„Vztah odporovací je vždy jen mezi dvěma (nikoli více) členy, které v jistém vzájemném nesouladu významově kontrastují (resp. na jejichž významový kontrast se mluvčí zaměřuje)“.
(Mluvnice češtiny 3, 1987, s. 399)

Grepl a Karlík (1998) uvádějí vždy dvojici členů, které jsou po významové stránce v rozporu. Pokud jde o členy s významem „A, a ne B“ vyjadřuje se koordinační vztah odporovací spojkami **a**, **ale** se záporkou **ne** či **nikoli(v)** u druhého členu. *Koupím si román, ale ne učebnici.* Členy s významem „ne A, ale B“ se vyjadřují pomocí spojek **ale** nebo **nýbrž** se záporkou u prvního členu. *Nekoupím si román, ale učebnici.* Význam „ne A, ale ani ne B“ se vyjadřuje spojkami **ale ani** se záporkou u obou členů. *Nemám pero, ale ani tužku.* Význam „A a v rozporu s tím B“ se vyjadřuje spojkami **ale**, **avšak**, **však**, **leč**, **ovšem**, **nicméně (však)**. *Rychlým, ale pevným pohybem nalil koňak.* Odporovací vztah můžeme vyjádřit nejenom pomocí souřadících spojek, ale i spojovacími výrazy **zato**, **jenže**, **jenomže**, ale také spojkami primárně podřadicími **ač**, **ačkoli(v)**, **třebas**, **třebaže**, **i když**. *Tajně mu záviděl jeho stálý, i když nepatrný příjem* (Grepl a Karlík, 1998).

Vztah vylučovací (disjunktivní)

Vztah vylučovací se nachází mezi větnými členy vyjadřujícími různé alternativy, z nichž je možnost výběru. Mluvnice češtiny 3, 1987 rozděluje vztah vylučovací na dva typy disjunktivních spojení, a to na disjunkci **silnou** – oba členy se navzájem vylučují, může platit jen jeden z nich (např. *Leží těžce zraněn v nemocnici, nebo je mrtev.*) a **disjunkci slabou** – při níž se nevylučuje možnost platnosti obou členů zároveň tj. může platit jen A nebo jen B, anebo platí A i B (např. *Pošlete buď Honzu, nebo i Petra.*). Vztah vylučovací lze vyjádřit pomocí parataktických spojek jednoduchých: **nebo**, **anebo**, **či** i pomocí spojek dvojitých: **bud' – bud'**, **bud'(to) – nebo (anebo)**. Dále můžeme vztah vylučovací vyjádřit příslovcí **jinak**, **sice**.

Vztah stupňovací (gradační)

Stupňovací vztah se nachází mezi větnými členy, z nichž je některý člen chápán jako něco, co převyšuje obvyklou míru očekávání. Tento vztah se nejčastěji vyjadřuje dvojitými spojkami **nejen – ale i**, **nejen – ale dokonce**, **nejen – nýbrž i**, **ne-li – tedy alespoň**: *Starý*

kantor zasluhoval nejen jeho úctu, nýbrž i obdiv a lásku. Dále spojky **a**, **ale** ve spojení s částicemi **i**, **ani**, **dokonce (i)**: *Měla v očích vztek, ale i strach.*

Z jiných spojovacích prostředků se jedná převážně o výrazy **ba**, **ba i**, **ba ani**, **div ne**, **ba přímo**, **a nadto (ještě)**, **neřkuli**, **natož (pak)**, **což potom teprve**, **tím spíše / tím méně**, **ne-li**, **natož**, **nerci-li**: *Není v žádném seznamu, tím méně v katalogu.*

(Mluvnice češtiny 3, 1987; Grepl a Karlík, 1998).

2.4 Adordinace

Vztah adordinační nebo také apoziční (přístavkový) označuje tutéž skutečnost (osobu, událost). Tím se liší od koordinačního vztahu, který označuje různé skutečnosti. „*Výrazy v apozičním vztahu bývají ovšem málokdy plně synonymní; zpravidla je jeden významově širší (obecnější) než druhý. To vytváří předpoklady k tomu, aby se navzájem sémanticky determinovali; jeden druhý významově zpřesňuje, specifikuje, konkretizuje, zužuje nebo naopak rozšiřuje, koriguje, vysvětluje apod.*“ (Šmilauer, 1966, s. 220). Adordinační vztah může být realizován juxtapozicí nebo lze mezi výrazy v adordinačním vztahu vložit spojovací výrazy: **to jest (tj.)**, **totiž**, **neboli**, **čili**, **aneb**, **alias**, **jinak řečeno**, **řečený**, **přesněji** ... (Šmilauer, 1966).

V knize *Čeština – řeč a jazyk* (2011) je adordinace rozdělena následovně:

1. Zařazující a hodnotící: *Jeho syn, nadaný hoch, to dokázal.*
2. Konkretizující: *Vrchol slavnosti, rozdávání dárků, přišel nakonec. V některých novinách, např. v Právu, o tom psali.*
3. Vysvětlující: *H je hláska laryngální, tj. v hrtanu tvořená.*

3 METODY BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Materiálním východiskem pro excerpci jazykového materiálu jsou v naší práci texty odborného funkčního stylu zaměřené na odlišné adresáty. Vycházíme z textů vědeckého odborného funkčního stylu a z textů populárně naučného funkčního stylu zaměřených na obor biologie, historie a český jazyk. Z každého oboru byl zvolen jeden text vědecký a jeden text populárně naučný. Celkem tedy bude analyzováno šest vzorků, z každého vzorku bude vybráno průměrně 100 syntaktických celků.

Pro vlastní analýzu byla stanovena následující přesná kritéria zkoumání:

- skladební skupina koordinační,
- skladební skupina adordinační,
- kombinace koordinační a adordinační skupiny,
- skupina tvořena nevětnými výrazy,
- skupina tvořena větnými výrazy,
- počet členů ve skladební skupině koordinační,
- způsob vyjádření koordinačních vztahů,
- poměry mezi koordinačními členy.

Formulovány byly celkem tři hypotézy:

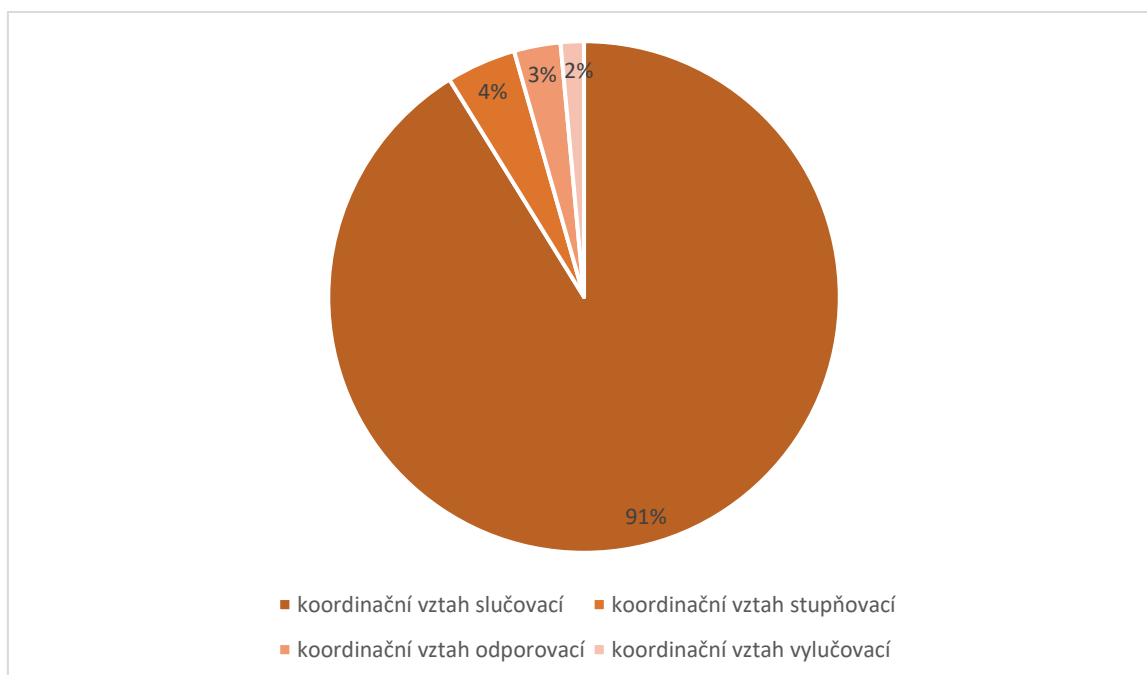
- 1) Předpokládáme vyšší frekvenci koordinačního vztahu v textech vědeckého stylu, nižší frekvenci v textech popularizačních.
- 2) Jako nejfrekventovanější předpokládáme poměr slučovací, následovat bude poměr vylučovací a stupňovací. Nejméně zastoupen bude poměr odporovací.
- 3) Předpokládáme vyšší výskyt skladební skupiny adordinační v textech vědeckého stylu.

4 VLASTNÍ ANALÝZA

4.1 Analýza koordinačních vztahů – vědecký text z oboru historie

Jako vědecký komunikát z oboru historie byla vybrána učebnice pro vysoké školy Obecné dějiny II.: Dějiny novověku od M. Hrocha a jeho odborného kolektivu (1988). V analyzovaných 100 syntaktických celcích bylo celkem zaznamenáno **68** koordinačních skupin. Z toho **tři** koordinační skupiny tvořené větnými výrazy. Skladební skupina adordinační byla nalezena ve **čtyřech** případech. Koordinační skupiny byly nejčastěji spojeny paratakticky (**63** výskytů), zaznamenáno bylo však i spojení hypotaktické (**pět** výskytů). Nejužívanějším koordinačním vztahem v tomto vědeckém komunikátu byl vztah slučovací (**62** výskytů), dále vztah stupňovací (**tři** výskyty), odporovací (**dva** výskyty) a vztah vylučovací (**jeden** výskyt).

Graf č. 1: Koordinační vztahy ve vědeckém textu z oboru historie



Zdroj: vlastní

4.1.1 Koordinační vztahy slučovací

Tento vztah byl ve vědeckém textu z oboru historie nejčastěji zastoupen (**62** výskytů). Jeho výskyt nebyl zaznamenán pouze u skladební skupiny tvořené nevětnými výrazy (**59** výskytů), ale také u skladební skupiny tvořené větnými výrazy (**tři** výskyty). Vedlejší věty, mezi nimiž se nacházel vztah koordinace, byly spojeny pouze asyndeticky

(**tři** výskyty), větné členy, mezi nimiž byl významový vztah koordinace, byly spojovány jednak paratakticky (**54** výskytů), jednak asyndeticky (**pět** výskytů).

Koordinací vztah slučovací byl nejčastěji vyjádřen spojkou *a* (**45** výskytů), dále spojkou *i* (**osm** výskytů), spojkou *a* v kombinaci se spojkou *i* (**jeden** výskyt) výskyt) a spojkou *ani* (**jeden** výskyt), spojovacím výrazem *a zejména pak* (**jeden** výskyt). Slučovací poměr byl vyjádřen také pomocí spojovacího výrazu na jedné straně – na druhé straně (**jeden** výskyt). V analyzovaném textu se nacházelo nejvíce dvojčlenných koordinací skupin (**57** výskytů), nalezeny byly také tříčlenné skupiny (**tři** výskyty) a skupiny čtyřčlenné (**dva** výskyty).

Příklady paratakticky spojených výrazů v koordinacím vztahu v poměru slučovacím ve vědeckém textu z oboru historie:

*„Otevřený odpor vyvolalo vypsání mimořádné lodní daně, která postihovala **obchodníky i podnikavou šlechtu**.“*

*„Na dobrovolnickou **armádu ani** městské **milice** nemohl vzhledem ke svému postavení v Anglii spoléhat a na verbování žoldnéřů mu chyběly finanční prostředky.“*

*„Zároveň vycvičil puritánský poslanec Oliver Cromwell dobrovolnickou jízdu, do které získal především syny svobodných **sedláků, drobných šlechticů a měšťanů** z puritánské východní Anglie.“*

Příklady asyndeticky spojených výrazů v koordinacím vztahu v poměru slučovacím ve vědeckém textu z oboru historie:

*„Jeich autoři, většinou kalvinističtí vzdělanci, museli počítat s vysokými peněžitými i drastickými tělesnými tresty (**mrskání, ztráta ucha** apod.).“*

*„Vedle udělování a potvrzování monopolů obchodním společnostem, které měly v Anglii starší tradici, byly to zejména monopoly na výrobu a specializované dodávky zboží (např. monopol **na výrobu mýdla, na dodávky soli, uhlí** apod.).“*

Jak již bylo zmíněno, koordinační vztah slučovací byl zaznamenán i mezi vedlejšími větami (**tři** výskyty). Všechny vedlejší věty byly spojeny paratakticky, a to spojkou *a* (**tři** výskyty). Koordinací byly spojeny dvě věty vedlejší (**dva** výskyty), zaznamenali jsme i spojení tři vedlejších vět (**jeden** výskyt).

Příklady skladební skupiny tvořené větnými výrazy ve vztahu slučovacím ve vědeckém textu z oboru historie:

„Vítězstvím u Marston Mooru se dostal na pořad dne problém, který urychlil vnitřní diferenciaci a vyvolal bouřlivé rozpory mezi poslanci.“

„Skládala se v rozhodující míře z dobrovolníků, kteří byli placeni parlamentem, prodělali vojenský výcvik a stáli uvědoměle na straně povstání.“

„Šetrnost v zahraniční politice, s níž kontrastovala okázalá velkorysost při financování rozmařilého života dvora, dráždila především onu významnou část venkovské podnikavé šlechty (gentry), která sdílela radikální protikatolické myšlenky kalvinistických teoretiků a stála v tiché opozici proti anglikánské církvi.“

4.1.2 Koordinační vztahy stupňovací

Druhým nejpočetnějším vztahem, který se vyskytoval ve vědeckém textu z oboru historie, byl koordinační vztah stupňovací (**tři** výskyty). Stupňovací poměr byl zastoupen pouze mezi skladební skupinou koordinační tvořenou nevětnými výrazy (**tři** výskyty). Tento vztah byl vyjádřen dvojitými spojovacími výrazy *nejen – ale také* (**jeden** výskyt), *nejen – ale i* (**jeden** výskyt), a také výrazem *a zvláště pak* (**jeden** výskyt). Koordinační skladební skupiny byly v tomto textu dvojčlenné (**tři** výskyty).

Příklady koordinačních vztahů stupňovacích ve vědeckém textu z oboru historie:

„Proto ji většina historiků socialistických zemí považuje za mezník nejen anglických, ale také světových dějin.“

„Předáci parlamentu si jasně uvědomili, že chtějí-li dosáhnout vítězství, musí získat vojenské posily, a zvláště pak zdatnou jízdu.“

„Teprve v této době se v diskuzi o válečných cílech ustálil rozdíl mezi dvěma základními směry parlamentního tábora: proud umírněný dostal jméno presbyteriáni, pro radikály se ujalo označení independenti vzhledem k tomu, že jejich přívrženci byli většinou příslušníci nezávislých náboženských obcí, které odmítaly **nejen anglikánskou církev, ale i kalvinistickou snahu prosadit jednotné státní náboženství, které by bylo pro všechny závazné.**“

4.1.3 Koordinační vztahy odporovací

Ve vědeckém textu z oboru historie jsme také zaznamenali výskyt poměru odporovacího (dva výskyty). Odporovací vztah byl vyjádřen pomocí spojky *ale* (**jeden** výskyt) a pomocí spojky *ale* se zápornou *nikoli* u druhého členu (**jeden** výskyt). Obě skladební skupiny byly dvojčlenné (dva výskyty).

Příklady koordinačních vztahů odporovacích ve vědeckém textu z oboru historie:

„Z hlediska procesu dozrávání obecné krize feudalismu byla **nejzávažnějším, ale nikoli jediným** z velkých sociálních a vnitropolitických konfliktů druhé třetiny 17. století, které signalizovaly prohlubující se vnitřní rozpory feudální společnosti.“

„Král mohl vedle bojovných kavalírů ze severní a západní Anglie počítat také s podporou **nepočtené, ale majetné** katolické šlechty a s pomocí části obchodníků a manufakturních podnikatelů, kteří za svůj blahobyt vděčili královským monopolům.“

4.1.4 Koordinační vztahy vylučovací (eventualitní)

V analyzovaném textu se nacházel pouze jeden poměr vylučovací (**jeden** výskyt). Jednalo se o dvojčlennou skladební skupinu koordinační (**jeden** výskyt), spojenou spojkou nebo (**jeden** výskyt).

Příklad koordinačního vztahu vylučovacího ve vědeckém textu z oboru historie:

„Umírněné křídlo přívrženců parlamentu tvořila skupina **puritánských (nebo s kalvinismem sympatizujících)** velmožů a bohatí obchodníci, především z londýnské City.“

4.1.5 Skladební skupina adordinační

Kromě skladební skupiny koordinační se ve vědeckém textu nacházela také skladební skupina adordinační (**čtyři** výskyty). Z toho se jednalo o dvě kombinace skupiny adordinační se skupinou koordinační (**dva** výskyty).

Příklady adordinační skladební skupiny ve vědeckém textu z oboru historie:

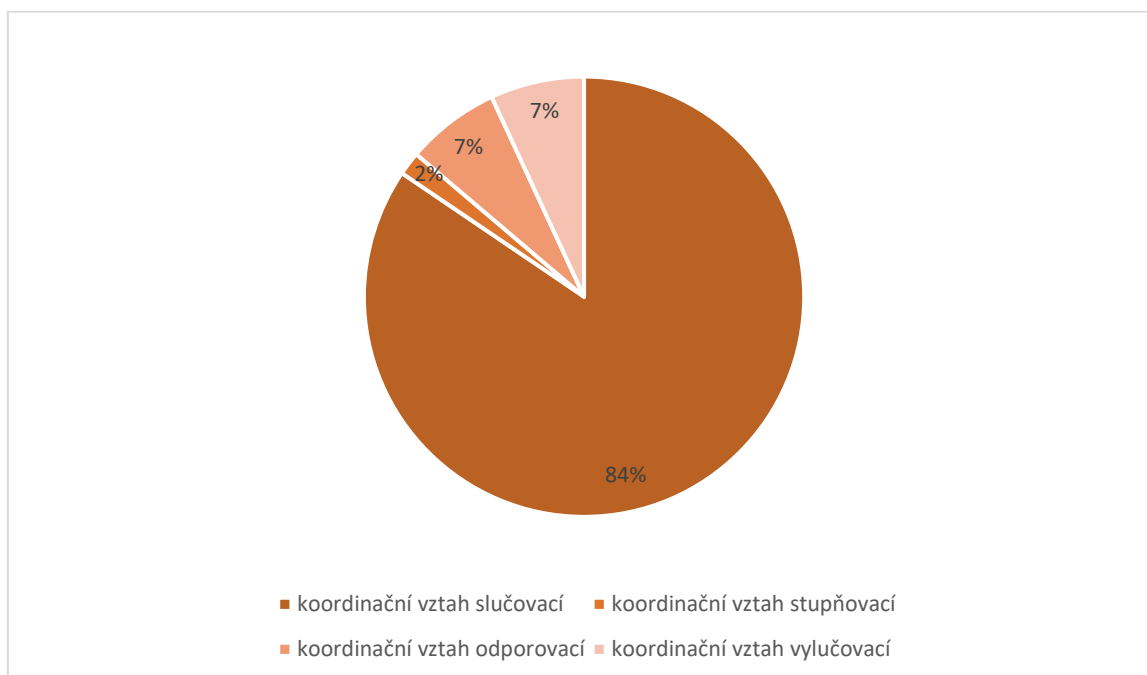
*„Zvlášt' citelně chyběla parlamentnímu vojsku jízda, která by se dokázala postavit královým šlechtickým kavalírům (vedl je **Ruprecht, syn zimního krále Fridricha Falckého**).“*

*„Synchronně s anglickou revolucí propuklo velké stavovské a měšťanské povstání v Katalánsku, stavovské povstání v Portugalsku, o několik let později lidové a měšťanské povstání v Neapolsku a na Sicílii, a zejména pak výrazný **konflikt mezi městy a ústřední státní mocí ve Francii – tzv. fronda měst**.“*

4.2 Analýza koordinačních vztahů – populárně naučný text z oboru historie

Pro analýzu populárně naučného textu z oboru historie byla vybrána populárně naučná monografie Petr Vok z Rožmberka od českého historika Milana Švankmajera, který knihu vydal pod pseudonymem Anežka Svobodová (1986). V excerpovaném materiálu bylo celkem nalezeno **60** koordinačních skupin. Jednalo se o skladební skupiny tvořené nevětnými výrazy (**54** výskytů) a o skladební skupiny tvořené větnými výrazy (**šest** výskytů). V tomto textu byla také zastoupena adordinace (**šest** výskytů). Většina koordinačních vztahů byla vyjádřena parataxí (**57** výskytů). Dalším způsobem spojení, který se zde vyskytoval, byla hypotaxe (**dva** výskyty), asyndetické spojení se zde nacházelo minimálně (**jeden** výskyt). Nejčastějším poměrem mezi členy koordinační skupiny byl poměr slučovací (**49** výskytů), poměr odporovací (**čtyři** výskyty), poměr vylučovací (**čtyři** výskyty) a poměr stupňovací (**jeden** výskyt).

Graf č. 2: Koordinační vztahy v populárně naučném textu z oboru historie



Zdroj: vlastní

4.2.1 Koordinační vztahy slučovací

Koordinační vztah slučovací v populárně naučném textu z historie výrazně dominuje (49 výskytů). Tento vztah se nacházel mezi členy skladební skupiny tvořené nevětnými výrazy (44 výskytů) i mezi vedlejšími větami (pět výskytů). Parataktické spojení jasně převažovalo (48 výskytů) nad spojením asyndetickým (jeden výskyt). Vztah slučovací byl realizován pomocí spojky *a* (39 výskytů), spojky *i* (pět výskytů), spojovacími výrazy *a nakonec* (jeden výskyt), *a tak* (jeden výskyt), spojka *i* v kombinaci se spojkou *a* (jeden výskyt). Nechyběla zde ani složený spojovací výraz *jak – tak i* (jeden výskyt). Koordinační konstrukce byly tvořeny dvěma členy (40 výskytů), třemi členy (tři výskytů) a čtyřmi členy (jeden výskyt).

Příklady paratakticky spojených výrazů v koordinačním vztahu v poměru slučovacím v populárně naučném textu z oboru historie:

„Přiblížili bychom se tím alespoň částečně **atmosféře a životu**, který se tu odvíjel.“

„Víme již, že sám Petr Vok byl obdivovatelem **kultury i umění a poznání své doby**.“

*„Avšak **laskavost, mírnost a rozvaha** Petra Voka nemohla již pomoci nešťastné paní Kateřině, která přes všechnu péči propadla své psychické nevyváženosti stále hlouběji.“*

*„Zbývající léta jejího života byla již jen dobou utrpení **jak** blouznící **Kateřiny, tak i** pana vladaře.“*

Poměr slučovací byl také zaznamenán mezi vedlejšími větami (**pět** výskytů). Tyto věty byly spojeny paratakticky (**pět** výskytů), a to spojkou *a* (**čtyři** výskytů), spojovacím výrazem *a nakonec* (**jeden** výskyt). Všechny tyto věty sestávají ze dvou vět vedlejších (**pět** výskytů).

Příklady skladební skupiny tvořené větnými výrazy ve vztahu slučovacím v populárně naučném textu z oboru historie:

*„**Procházíme-li úzkými uličkami krumlovského podhradí Latránu a stoupáme vzhůru k zámku**, obdivujeme podnes renesanční velkorysost mohutného rožmberského sídla.“*

*„Navíc měl pan vladař své vlastní dvořany z nižší šlechty, **kterí neměli přesně vymezené úřední funkce a plnili různá posláná podle jeho pokynů**.“*

*„Na rozdíl od císaře Rudolfa II., jenž se snažil nebrat na vědomí váhu a postavení Rožmberka, se v Evropě vědělo, že **krumlovský vladař je první po králi, je prvním velmožem království**.“*

4.2.2 Koordinační vztahy stupňovací

Nejméně zastoupeným poměrem v populárně naučném textu z oboru historie byl koordinační vztah stupňovací (**jeden** výskyt). Koordinovaná skupina nevětná byla tvořena třemi členy (**jeden** výskyt) a spojena složeným spojovacím výrazem *nejen – ale i* (**jeden** výskyt).

Příklad koordinačního vztahu stupňovacího v populárně naučném textu z oboru historie:

„Rožmberk sem převází nejen své obrazové sbírky, sochy, ale i knihovnu, která svým spojením s knihovnou vladaře Viléma a rodovým rožmberským archivem se stává rázem nejrozsáhlejším archivním a knihovním celkem v Čechách.“

4.2.3 Koordinační vztahy odporovací

Dalším zaznamenaným koordinačním vztahem v analyzovaném textu byl vztah odporovací (čtyři výskyty). Nacházel se mezi skladební skupinou tvořenou nevětnými výrazy (čtyři výskyty). Poměr odporovací byl vyjádřen spojkou *avšak* (dva výskyty) a spojkou *ale* (dva výskyty). V tomto textu se jednalo o koordinační skupiny dvojčlenné (čtyři výskyty).

Příklady koordinačních vztahů odporovacích v populárně naučném textu z oboru historie:

„V této době byl Petr Vok již vyléčen z okouzlení mladou, avšak dětinsky naivní Kateřinou, již byl spíše otcem než manželem.“

„Na rozdíl od naší doby, kdy je nelegální otcovství považováno za cosi nepatřičného a existence nemanželského styku není příliš zdůrazňována, 16. století nepovažovalo levobočky sice za plně rovnoprávné dědice, avšak za zcela legální potomky.“

4.2.4 Koordinační vztahy vylučovací (eventualitní)

Vztahy vylučovací (čtyři výskyty), jež byly nalezeny v populárně naučném textu z oboru historie jsou jednak nevětné (tři výskyty) a jednak větné (jeden výskyt) povahy. Skladební skupina tvořená nevětnými výrazy se skládala ze dvou členů (tři výskyty) a skladební skupina tvořená větnými výrazy se skládala ze dvou vět vedlejších (jeden výskyt). Poměr vylučovací byl vyjádřen spojkou *nebo* (dva výskyty) a spojkou *či* (dva výskyty).

Příklady koordinačních vztahů vylučovacích v populárně naučném textu z oboru historie:

„Na tomto místě by snad bylo třeba říci že – přes různé pozdější dohady – je krajně nepravděpodobné, že by Vilém nebo Petr Vok měli levobočky.“

*„V tomto smyslu rožmberský archiv nebyl pouze archivem rodovým, ale jakousi obdobou královské kanceláře a měl zřejmě zajistit, aby listiny nebyly dodatečně **upravovány** či **ztraceny**.“*

Příklad skladební skupiny tvořené větnými výrazy ve vztahu vylučovacím v populárně naučném textu z oboru historie:

*„Mezi učenci, **kteří byli na dvoře Petra Voka, nebo sem přicházeli jako hosté**, se téměř nesetkáváme s alchymisty.“*

4.2.5 Skladební skupina adordinační

Skladební skupina adordinační se v populárně naučném komunikátu vyskytla **šestkrát**.

Příklady adordinační skladební skupiny v populárně naučném textu z oboru historie:

*„Uplatnění domnělých dědických práv Ursiniů by ovšem v kontextech české politiky znamenalo významné posílení katolické strany, a proto neudivuje, že mezi nejagilnějšími mluvčími těchto italských vévodů nacházíme právě **Polyxenu z Rožmberka, vdovu po vladaři Vilémovi**.“*

*„Petr Vok skutečně alespoň na jistou dobu tomuto nátlaku podlehl a v roce 1595 se na naléhání paní Polyxeny setkal s **Františkem Ursinim, synem vévody Gravinského**.“*

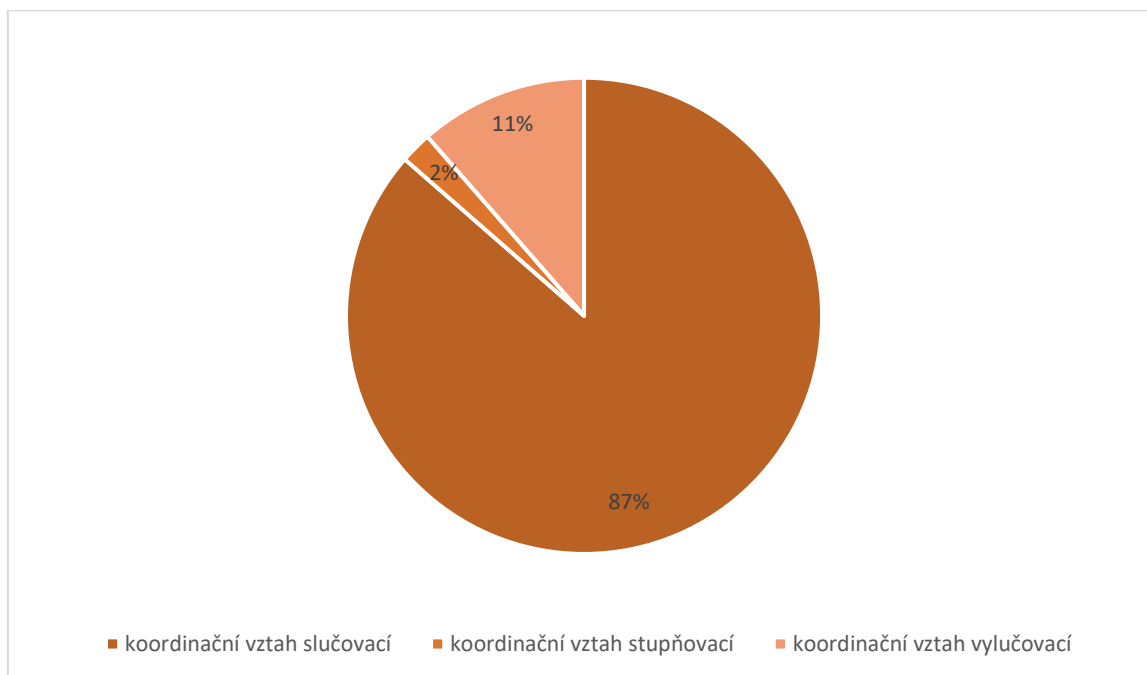
*„Byla zde i kancelář rožmberského **regenta, nejvyššího úředníka panství**.“*

4.3 Analýza koordinačních vztahů – vědecký text z oboru český jazyk

Východiskem analýzy vědeckého komunikátu z oboru český jazyk byla publikace Čeština – řeč a jazyk od Marie Čechové a kolektivu autorů (2011). Uvedený text obsahoval vysoký výskyt koordinačních skladebních skupin (**141** výskytů). Převážně se jednalo o skladební skupiny tvořené nevětnými výrazy (**137**), **čtyři** skladební skupiny byly tvořeny větnými výrazy. Nenacházela se zde však pouze skladební skupina koordinační, ale také skladební skupina adordinační (**56** výskytů). Paratactické spojení jsme zaznamenali

nejčastěji (**94** výskytů), nechybělo ani spojení asyndetické (**46** výskytů) a hypotaktické (**jeden** výskyt). Nejužívanějším koordinačním vztahem byl vztah slučovací (**121** výskytů), vylučovací (**16** výskytů) a vztah stupňovací (**tři** výskyty).

Graf č. 3: Koordinační vztahy ve vědeckém textu z oboru český jazyk



Zdroj: vlastní

4.3.1 Koordinační vztahy slučovací

Ve vědeckém textu z oboru český jazyk bylo zaznamenáno **121** výskytů poměru slučovacího. Tento vztah se nacházel mezi větnými členy (**119** výskytů) a mezi vedlejšími větami (**2** výskyty). Věty vedlejší byly spojeny paratakticky (**jeden** výskyt) i asyndeticky (**jeden** výskyt). Koordinační skladební skupina nevětná byla spojena také paratakticky (**74** výskytů) a asyndeticky (**45** výskytů). Spojovací výrazy, jimiž byl koordinační vztah vyjádřen, jsou: spojka *a* (**58** výskytů), spojka *i* (**11** výskytů), *a zároveň* (**dva** výskyty), spojka *ani* (**jeden** výskyt), *ale také* (**dva** výskyty), kombinace spojky *a, i* (**jeden** výskyt). Koordinační konstrukce byly tvořeny dvěma členy (**78** výskytů), třemi členy (**23** výskytů), čtyřmi členy (**sedm** výskytů), pěti členy (**sedm** výskytů), šesti členy (**dva** výskyty) a osmi členy (**dva** výskyty).

Příklady paratakticky spojených koordinačních vztahů slučovacích ve vědeckém textu z oboru český jazyk:

„Do oblasti odborné se řadí vědecká **pojedinání a výklady**, odborné **referáty, recenze, ale také učební texty a popularizační výklady a praktické odborné popisy a výklady.**“

„Také publicistika zahrnuje různé formy **psané i mluvené.**“

„Naopak nejčastějšími prostředky této oblasti jsou v **Čechách** obecná čeština **a na Moravě a ve Slezsku** příslušný interdialekt nebo dialekt.“

Příklady asyndeticky spojených výrazů v koordinačním vztahu v poměru slučovacím ve vědeckém textu z oboru český jazyk:

„V různé situaci a podle různé intonace může např. slovo *prosím* (izolované, užitě jako výpověď) znamenat **žádost, nabídku, otázku, reakci** na oslovení (*Prosím? /=co jste říkal?/ Je tady pan Nováček? Prosím /ozve se pan Nováček/*).“

„Přitom však mnohé projevy mívají smíšený charakter (*SMS, internetová komunikace aj.*).“

Příklady skladební skupiny tvořené větými výrazy ve vztahu slučovacím ve vědeckém textu z oboru český jazyk:

„Obratný mluvčí upravuje tempo, **aby ho posluchači stačili vnímat a chápat a zároveň aby se nenudili.**“

„Projevy mluvené počítají více než psané s tím, že **některé přímo nevyřčené skutečnosti jsou zřejmé ze situace projevu a ze souvislosti, mohou být implicitnější než psané.**“

4.3.2 Koordinační vztahy stupňovací

Tento vztah jsme ve vědeckém textu zaznamenali **tříkrát**. **Dvakrát** se jednalo o dvojčlennou koordinační skladební skupinu a **jednou** o šestičlennou koordinační skladební skupinu. Poměr stupňovací byl vyjádřen spojovacími výrazy *nebo dokonce* (**jeden** výskyt), *ale i* (**jeden** výskyt) a složeným spojovacím výrazem *nejen – ale* (**jeden** výskyt). Ve všech případech šlo o skladební skupinu tvořenou nevětými výrazy (**tři** výskyty).

Příklady koordinačních vztahů stupňovacích ve vědeckém textu z oboru český jazyk:

„Kontext může **obměnit, nebo dokonce zcela obrátit** stylový účín určitého prostředku (viz *ironie, satira*).“

„Styl je vlastností **nejen** jazykového **projevu, ale** různých lidských **výtvorů**, existuje **styl architektonický** (např. *románský, sportovní*), **styl literární** (např. *romantický, realistický*), **ale i styl životní** (*asketický, rozmařilý*), **sportovní styl** (např. *různé styly skoku do výšky*), **styl oblékání** (*romantický, sportovní*), **styl bytového zařízení** (*Ludvík XIV., biedermeier*).“

4.3.3 Koordinační vztahy vylučovací (eventualitní)

Druhým nejužívanějším koordinačním vztahem ve vědeckém textu byl koordinační vztah vylučovací (16 výskytů). Častěji byl poměr vylučovací zaznamenán mezi větnými členy (14 výskytů). Mezi vedlejšími větami jsme zaznamenali **dva** výskyty. Použitými spojovacími výrazy byly spojky *nebo* (14 výskytů), částice *nikoli* (**jeden** výskyt) a dvojitý spojovací výraz *bud' – nebo* (**jeden** výskyt). Věty vedlejší byly složeny ze dvou vět (**dva** výskyty) a skladební skupiny koordinační tvořené nevětnými výrazy byly dvojčlenné (11 výskytů) a trojčlenné (**tři** výskyty).

Příklady koordinačních vztahů vylučovacích ve vědeckém textu z oboru český jazyk:

„Při ní popisujeme osobu **bud' přímo** (pojmenováváme její vlastnosti, např. *rozlišujícími a hodnotícími* **přídavnými nebo podstatnými jmény**) – *přímá charakteristika, nebo nepřímo*.“

„Některé mají úvahový charakter a zabývají se významnými společenskými problémy, např. *příspěvky komentující konkrétní aktuální události – komentáře, dále zpravodajské útvary (zprávy, oznámení) – ty se někdy z publicistického stylu vyčleňují jako samostatné, neboť mají funkci pouze zpravovací, nikoli persvazivní (přesvědčovací)*.“

Příklady skladební skupiny tvořené větnými výrazy ve vztahu vylučovacím ve vědeckém textu z oboru český jazyk:

Rozdíl mezi mluveností a psaností bývá někdy zdůrazňován tak, že se dokonce vymezují dva různé jazyky, nebo se naopak popírá samostatná existence těchto dvou forem vyjadřování.“

4.3.4 Skladební skupina adordinační

Ve vědeckém textu z oboru český jazyk jsme zaznamenali také velké množství adordinačních skladebních skupin (62 výskytů). Z toho šlo ve 28 případech o kombinaci skladební skupiny adordinační a skladební skupiny koordinační.

Příklady kombinace adordinační skladební skupiny se skladební skupinou koordinační ve vědeckém textu z oboru český jazyk:

„Styl je vlastností nejen jazykového projevu, ale různých lidských výtvorů, existuje styl architektonický (např. románský, sportovní), styl literární (např. romantický, realistický), ale i styl životní (asketický, rozmařilý), sportovní styl (např. různé styly skoku do výšky), styl oblékání (romantický, sportovní), styl bytového zařízení (Ludvík XIV., biedermeier).“

„Rozlišují se slohové postupy: informační (sdělovací, oznamovací), vyprávěcí, popisný, výkladový, úvahový.“

„Vedle neutrální stylové vrstvy jazykových prostředků jsou vrstvy prostředků stylově zabarvených: vrstva prostředků hovorových, běžnědorozumivacích (kytka, fotit, mít pod čepicí), odborných (meningitida, okolík, krakorec) a uměleckých, event. básnických – např. starší poetismy (luna, znoj, vesna, smavý, dštít).“

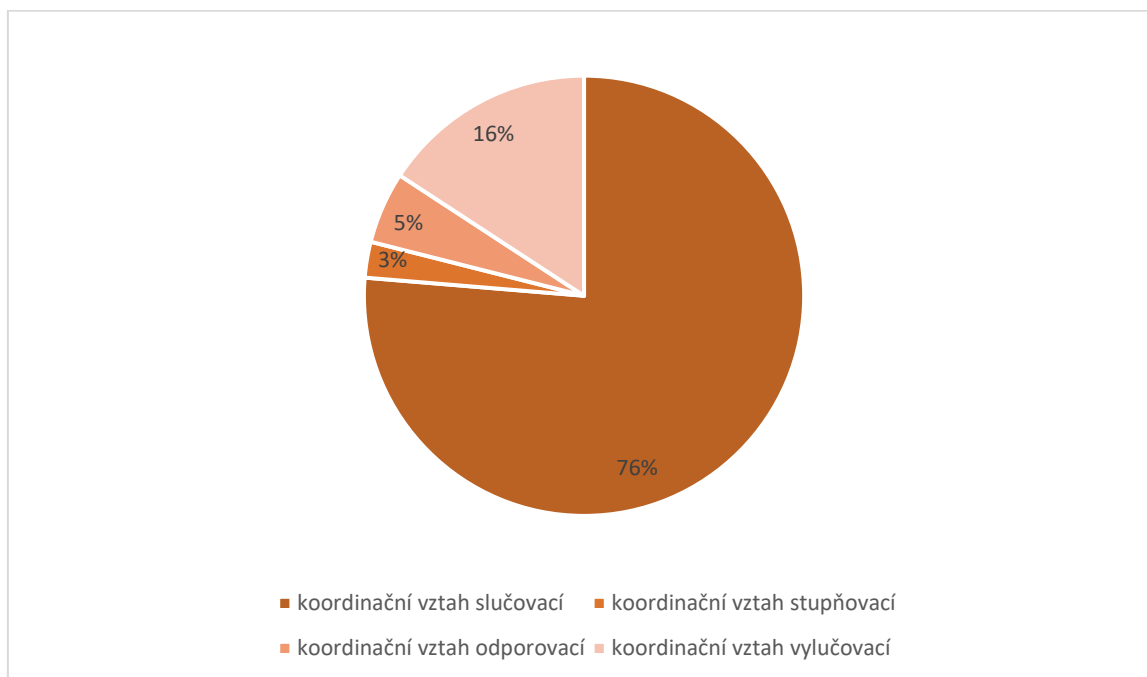
Ve vědeckém textu z oboru český jazyk jsme zaznamenali **jeden** výskyt hypotaktického spojení. Konkrétně ve větě: *„Výkladový postup spolu s (odborným) **popisným** jsou základní pro oblast odbornou; oba postupy jsou založeny na odborném výrazivu, terminologii.“*

4.4 Analýza koordinačních vztahů – populárně naučný text z oboru český jazyk

K analýze populárně naučného textu z českého jazyka jsme si vybrali knihu Jazyčník od Dušana Šlosara (1985). Excerpcí jazykového materiálu jsme celkem získali **76** koordinačních skupin, z toho **11** skladebních skupin tvořených větnými výrazy.

V analyzovaném textu se nacházela i skladební skupina adordinační (**čtyři** výskyty). Parataktické spojení dominovalo u **63** koordinačních skupin, další skupiny byly spojeny bezespoječně (**13** výskyty). V textu jsme nejčastěji zaznamenali koordinační vztah slučovací (**58** výskyty), vylučovací (**12** výskyty), odporovací (**čtyři** výskyty) a stupňovací (**dva** výskyty).

Graf č. 4: Koordinační vztahy v populárně naučném textu z oboru český jazyk



Zdroj: vlastní

Koordinační vztahy slučovací

Poměr slučovací se v tomto populárně naučném textu vyskytoval velmi hojně (**58** výskyty). Nenacházel se pouze mezi větnými členy (**50** výskyty), ale také mezi vedlejšími větami (**osm** výskyty). Vedlejší věty byly spojeny paratakticky (**sedm** výskyty) i pomocí asyndeta (**jeden** výskyt) a téměř vždy se jednalo o dvě věty vedlejší (**šest** výskyty), v jednom případě o tři věty vedlejší (**dva** výskyty). I koordinované větné členy byly spojeny oběma způsoby – paratakticky (**38** výskyty) a asyndeticky (**12** výskyty). K výrazovým spojovacím prostředkům koordinačního vztahu slučovacího patřily spojky *a* (**39** výskyty), spojky *i* (**čtyři** výskyty), výraz *a pak* (**jeden** výskyt), a také kombinace spojky *a, i* (**jeden** výskyt). V tomto analyzovaném textu se nejvíce nacházely skladební skupiny tvořené dvěma členy (**38** výskyty). Našli jsme zde však i trojčlenné skupiny (**sedm** výskyty), pětičlenné (**čtyři** výskyty) a šestičlenné (**jeden** výskyt).

Příklady paratakticky spojených koordinačních vztahů slučovacích v populárně naučném textu z oboru český jazyk:

*„Marsotřesení je ovšem termín **zbytečný a** ve skutečnosti **chybný**.“*

*„A proto se slova českého původu objevují hlavně v těch německy mluvících oblastech, kde byl kontakt nejživější: **v Rakousku a v Bavorsku**.“*

*„Toto přejímání je živější například mezi slovanskými jazyky, protože jsou si vzájemně blízké **gramaticky i lexikálně**.“*

Příklady asyndeticky spojených koordinačních vztahů slučovacích v populárně naučném textu z oboru český jazyk:

*„Sociální zařízení – souhrnný název pro **toalety, koupelny, šatny** apod. se už natolik vžil, že nám většinou ani nepřipadá zvláštní, i když adjektiva sociální užíváme obvykle v kontextech jiných: sociální **pokrok**, sociální **zabezpečení**, sociální **referent**, sociální **případ**, sociální **poezie** . . .“*

*„Slovníky soudobé češtiny uvádějí sice obě možnosti, ale znění -z- se opírá, jak jsme si ukázali, pouze o nekultivovaný úzus a jinak není opodstatněné ničím, než snad tím, že obdobná výslovnost pronikla už dřív v řadě slov jako **konzerva, cenzura, penze** apod.“*

Příklady skladební skupiny tvořené větnými výrazy ve vztahu slučovacím v populárně naučném textu z oboru český jazyk:

*„Kdysi nedávno jsem slyšel stížnost na to, že se stále častěji čte a slyší obrat **otevřít zasedání, konferenci, kongres** a že se ho užívá nesprávně místo obratu **zahájit zasedání**.“*

*„Tak se totiž rozhodl říkat nakládačům a vykládačům – bez valného zření k tomu, jak si jeho formulaci může vyložit každý, **kdo myslí a mluví jinak**.“*

„A přece kdyby na dveřích do hlediště nic nebylo a uvaděči po zhasnutí prostě přestali uvádět, kdyby kuřáci místo zákazu kouření našli informaci o tom, kde je v divadle kouření dovoleno, bylo by cíle dosaženo také.“

4.4.1 Koordinační vztahy stupňovací

Nejméně zastoupený poměr v populárně naučném textu byl právě poměr stupňovací (**dva** výskyty). Vyjádřen byl spojovacími výrazy *ale i* (**jeden** výskyt) a složeným spojovacím výrazem *nejen – ale i* (**jeden** výskyt). V obou případech se jednalo o skladební skupinu tvořenou nevětnými výrazy (**dva** výskyty). První skladební skupina byla tvořena dvěma členy (**jeden** výskyt) a druhá skladební skupina byla tvořena třemi členy (**jeden** výskyt).

Příklady koordinačních vztahů stupňovacích v populárně naučném textu z oboru český jazyk:

„Nejen Rakušané, ale i Švýcaři a Němci znají ovšem Sliwowitz či Slibowitz.“

„Jejich východiskem byla zřejmě už starší jména jako nezaměstnanost, která se mohla chápat jako stav nezaměstnaného, ale i jako početní zastoupení nezaměstnaných.“

4.4.2 Koordinační vztahy odporovací

Výskyt odporovacího poměru (**čtyři** výskyty) byl o něco vyšší než výskyt poměru stupňovacího (**dva** výskyty). Poměr odporovací jsme častěji zaznamenali mezi větnými členy (**tři** výskyty). Mezi vedlejšími větami jsme zaznamenali pouze **jeden** výskyt. Věty vedlejší byly složeny ze dvou vedlejších vět (**jeden** výskyty) a skladební skupiny koordinační tvořené nevětnými výrazy se skládaly ze dvou členů (**tři** výskyt). Byly zde použity spojovací výrazy *nýbrž* (**dva** výskyty), *ale* (**jeden** výskyt), *nikoli* (**jeden** výskyt).

Příklady koordinačních vztahů odporovacích v populárně naučném textu z oboru český jazyk:

„Jak svědčí i synonymum pro zemětřesení – otřesy půdy, je první část složeniny zemětřesení slovo země s malým z, znamenající „zemský povrch, půda“, nikoli Země jako „třetí planeta sluneční soustavy“.“

Příklad skladební skupiny tvořené větnými výrazy ve vztahu odporovacím v populárně naučném textu z oboru český jazyk:

„Z ohlasů bylo zřejmé, že ne každému se jeho slovo líbilo, ale příčinou nepříznivého přijetí byla jistě jen jeho neobvyklost.“

4.4.3 Koordinační vztahy vylučovací (eventualitní)

Druhým nejvíce se vyskytujícím koordinačním vztahem v textu populárně naučném byl právě koordinační vztah vylučovací. Celkem jsme zaznamenali **12** výskytů. Většinou se jednalo o skladební skupinu tvořenou dvěma členy (**11** výskytů), jedna skladební skupina byla však tvořena třemi členy (**jeden** výskyt). Tento vztah se nacházel pouze mezi větnými členy a byl vyjádřen spojkami *nebo* (**šest** výskytů), *či* (**šest** výskytů).

Příklady koordinačních vztahů vylučovacích v populárně naučném textu z oboru český jazyk:

*„Přívlastek sociální tu měl vyjadřovat protiklad k adjektivu **provozní** či **výrobní**.“*

*„Kdybych šel neznámým **lesem** **nebo** **kolem** vojenského objektu a narazil bych na **ohradu** **nebo** **ostnatý drát**, nadál bych se, že poblíž uvidím tabulku s nápisem *Vstup přísně zakázán*.“*

4.4.4 Skladební skupina adordinační

V tomto textu jsme zaznamenali i skladební skupinu adordinační (**čtyři** výskyty). V jednom případě se jednalo o kombinaci skladební skupiny adordinační se skladební skupinou koordinační (**jeden** výskyt).

Příklady adordinační skladební skupiny v populárně naučném textu z oboru český jazyk:

*„Výslovnost [skanzen] pak zpětně ovlivňuje i grafiku a tak se objevují nefunkční pravopisné dublety **skansen** / **skanzen**.“*

„Jak svědčí i synonymum pro zemětřesení – otřesy půdy, je první část složeniny zemětřesení slovo země s malým z, znamenající „zemský povrch, půda“, nikoli Země jako „třetí planeta sluneční soustavy“.“

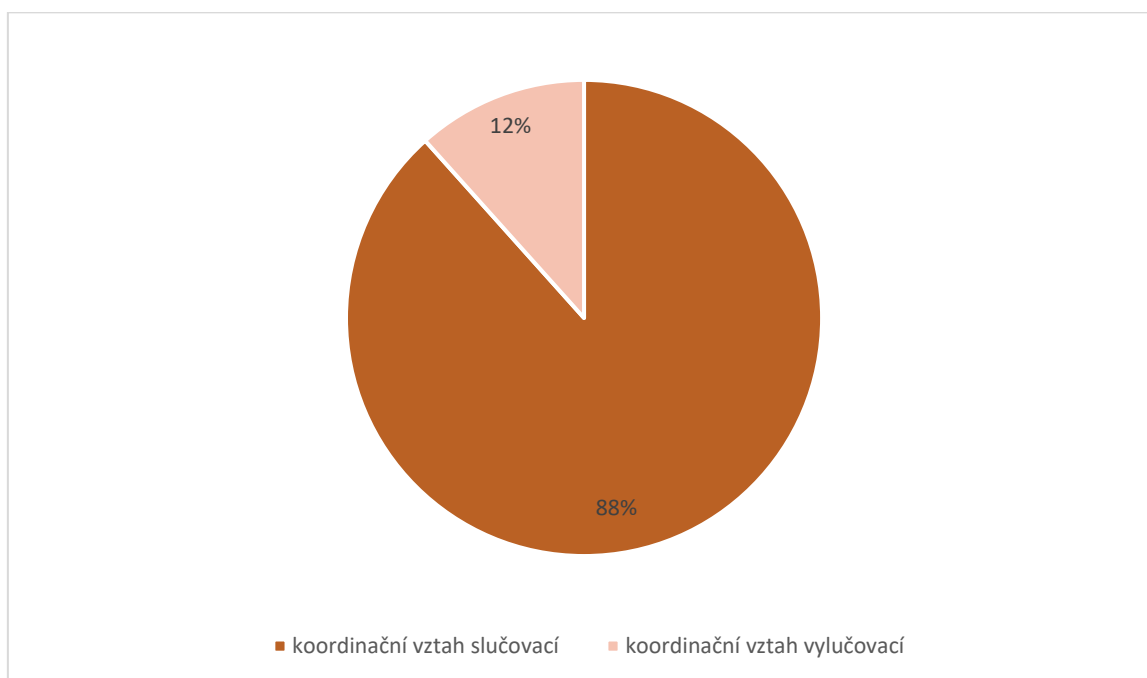
Příklad kombinace skladební skupiny adordinační se skladební skupinou koordinační v populárně naučném textu z oboru český jazyk:

*„Dnes si už ani nejsme vědomi **cizího původu slov jako peníze, cibule, škoda, páteř, bažant** a velkého množství jiných slov, která čeština přejala ve starších dobách svého vývoje.“*

4.5 Analýza koordinačních vztahů – vědecký text z oboru biologie

Zkoumaným vědeckým komunikátem z oboru biologie se stala kniha Biologie člověka od Eduarda Kočárka (2010). Excerpcí jazykového materiálu jsme získali **44** koordinačních skupin. Většinou se jednalo o koordinační skladební skupiny tvořené nevětnými výrazy (**43** výskytů), v **jednom** případě šlo o koordinační skladební skupinu větnou. Často se zde vyskytovala i skladební skupina adordinační (**29** výskytů). Parataktické spojení se nacházelo mezi **40** koordinačními skladebními skupinami. Asyndeticky byly spojeny **tři** koordinační konstrukce a hypotakticky jedna koordinační konstrukce. Nejužívanější poměr v tomto vědeckém komunikátu byl poměr slučovací (**38** výskytů) a poměr vylučovací (**pět** výskytů). Jiné poměry se zde nevyskytovaly.

Graf č. 5: Koordinační vztahy ve vědeckém textu z oboru biologie



Zdroj: vlastní

4.5.1 Koordinační vztahy slučovací

Poměr slučovací v tomto vědeckém textu výrazně dominoval (**38** výskytů). Koordinované větné členy byly spojeny paratakticky (**38** výskytů) a asyndeticky (**tři** výskyty). Koordinované větné členy byly spojeny spojkou *a* (**28** výskytů), *i* (**pět** výskytů) a kombinací spojky *a*, *i* (**jeden** výskyt). Spojka *a*, spojovala i vedlejší věty, které byly spojeny paratakticky (**jeden** výskyt). Počet členů ve skupině koordinační byl různý. Nejvíce se zde objevovaly dvojčlenné skupiny (**30** výskytů), trojčlenné skupiny (**tři** výskyty), čtyřčlenné skupiny (**dva** výskyty), sedmičlenné (**jeden** výskyt) a osmičlenné skupiny (**jeden** výskyt).

Příklady paratakticky spojených koordinačních vztahů slučovacích ve vědeckém textu z oboru biologie:

*„Antropologové studují také vliv **dědičnosti**, **tělesné aktivity**, **chorob a stárnutí** na utváření lidského těla a jeho jednotlivých částí.“*

*„Získává charakteristický **tvar**, **velikost i vnitřní strukturu**, podle nichž můžeme pod mikroskopem určit i příslušnou tkáň.“*

„Mitóza je proto hlavním procesem, jenž provází **růst a vývin** jedince od oplození až do dospělosti.“

Příklady asyndeticky spojených výrazů v koordinačním vztahu v poměru slučovacím:

„Tak se vytvářejí jednotlivé orgánové soustavy: např.: soustava **trávicí, dýchací, oběhová, rozmnožovací** aj.“

„Velký význam mají i další organické látky (např. **kofaktory** různých enzymů, některé organické **kyseliny, steroidy**), anorganické ionty (např. draselné, vápenaté, hořečnaté, železnaté, fosforečnanové, uhličitanové a síranové) a plyny (zejména kyslík a oxid uhličitý).“

Příklad skladební skupiny tvořené větnými výrazy ve vztahu slučovacím ve vědeckém textu z oboru biologie:

„Početné molekuly specifických proteinů vstupují každým okamžikem do vzájemných interakcí jen proto, **aby všechny procesy na sebe vzájemně navazovaly a aby byla vyloučena jakákoliv chyba.**“

4.5.2 Koordinační vztahy vylučovací (eventualitní)

Ve vědeckém komunikátu z oboru biologie se nacházel pouze koordinační vztah slučovací a vztah odporovací. Vztah odporovací jsme zaznamenali pouze v **pěti** případech. Ve všech případech šlo o skladební skupinu koordinační tvořenou nevětnými výrazy (**pět** výskytů), **tři** skladební skupiny byly dvojčlenné a **dvě** skupiny trojčlenné. Poměr vylučovací byl vyjádřen spojkou *nebo* (**čtyři** výskyty) a spojkou *či* (**jeden** výskyt).

Příklady koordinačních vztahů vylučovacích ve vědeckém textu z oboru biologie:

„Do této skupiny patří např. povrchové **buňky** kůže **nebo** **buňky** střevní sliznice.“

„V tomto směru můžeme hovořit o lidských populacích v různých geografických oblastech, např. v jednotlivých **krajích, státech či kontinentech.**“

*„Buňky se stejnou funkcí (a často i se **shodnou nebo podobnou** morfologií) se sdružují do tkání.“*

4.5.3 Skladební skupina adordinační

Adordinace byla v tomto vědeckém komunikátu zastoupena hojně (**29** výskytů). Z toho se v **sedmi** případech jednalo o kombinaci skladební skupiny adordinační se skladební skupinou koordinační.

Příklady kombinace adordinační skladební skupiny se skladební skupinou koordinační ve vědeckém textu z oboru biologie:

*„V tomto směru můžeme hovořit o lidských populacích v **různých geografických oblastech** např. v **jednotlivých krajích, státech** či **kontinentech**.“*

*„Další vědou, jejíž nebyvalý rozvoj ve 20. století výrazně rozšířil biologické poznání, je **genetika - věda o dědičnosti a proměnlivosti organismů**.“*

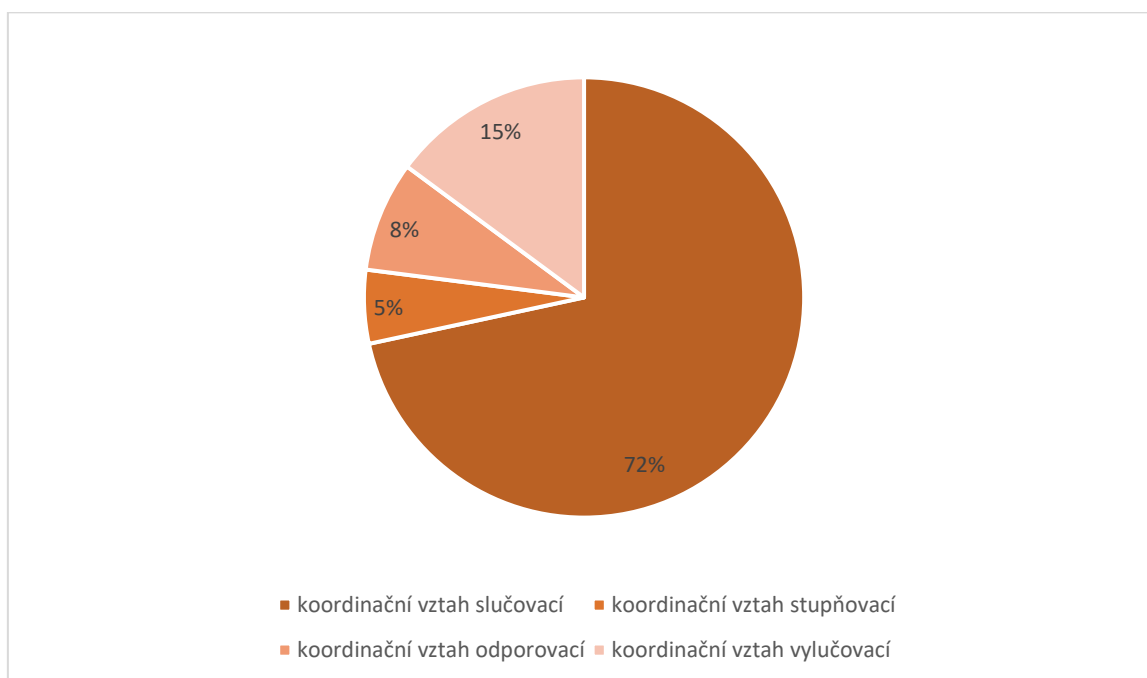
*„Tak se vytvářejí jednotlivé **orgánové soustavy**: např. **soustava trávicí, dýchací, oběhová, rozmnožovací** aj.“*

Ve vědeckém textu z oboru biologie jsme našli **jeden** výskyt hypotaktického spojení. Konkrétně ve větě: *„Během života buňky se **interfáze s mitózou** vícekrát vystřídají.“*

4.6 Analýza koordinačních vztahů – populárně naučný text z oboru biologie

Posledním zkoumaným populárně naučným textem byla kniha Jak se dělá evoluce: Labyrintem evoluční biologie od kolektivu autorů (2017). V textu se nacházelo **74** koordinačních skladebních skupin (**pět** větných a **69** nevětných) a **18** adordinačních skladebních skupin. Koordinační skladební skupiny byly nejčastěji spojeny paratakticky (**58** výskytů) a asyndeticky (**deset** výskytů). Nejužívanějším poměrem byl poměr slučovací (**53** výskytů), vylučovací (**11** výskytů), odporovací (**šest** výskytů) i poměr stupňovací (**čtyři** výskyty).

Graf č. 6: Koordinační vztahy v populárně naučném textu z oboru biologie



Zdroj: vlastní

4.6.1 Koordinační vztahy slučovací

Vztah slučovací se v populárně naučném textu vyskytoval nejčastěji (**52** výskytů). Vyskytoval se mezi skladební skupinou tvořenou nevětnými výrazy (**48** výskytů) i mezi vedlejšími větami (**čtyři** výskyty). Tyto vedlejší věty se vždy skládaly ze dvou vět vedlejších (**čtyři** výskyty), spojeny byly paratakticky (**tři** výskyty) a asyndeticky (**jeden** výskyt). Stejně tak koordinované větné členy byly spojeny paratakticky (**38** výskytů) i asyndeticky (**devět** výskytů). V analyzovaném textu měly největší zastoupení dvojčlenné skladební skupiny (**43** výskytů), trojčlenné (**čtyři** výskyty) a **jedna** čtyřčlenná skladební skupina. Nejužívanějším spojovacím výrazem byla spojka *a* (**39** výskytů), *i* (**dva** výskyty) a kombinace spojky *a, i* (**jeden** výskyt).

Příklady paratakticky spojených koordinačních vztahů slučovacích v populárně naučném textu z oboru biologie:

„Bakterie se naučily bránit antibiotikům, která člověk uměle vpravuje do jejich prostředí, ale naučily se to samy od sebe, bez naší rady a pomoci.“

„Obvykle uznají, že takovými základními typy jsou **želvy a ptáci**, ale rozhodně odmítnou, že by to snad mohli být savci, primáti, lidoopi a tak podobně; vždy je totiž nezbytné – přes veškerou předváděnou **reformovanost a civilizovanost** soft kreacionismu – udržet samostatné stvoření moderního člověka, tady se žádná evoluce netrpí.“

Příklady asyndeticky spojených výrazů v koordinačním vztahu v poměru slučovacím:

„To, co je na Darwinovi nejpodstatnější a svého času to bylo to nejrevolučnější, je právě **důraz na historii, paměť, na kontinuitu.**“

„Skutečná věda je založena především na záměrném **sebeomezení**, na jasné **definici** toho, co věda spolehlivě není (a toho je dost).“

Příklad skladební skupiny tvořené větnými výrazy ve vztahu slučovacím v populárně naučném textu z oboru biologie:

„Když budeme toto poznání extrapolovat na globální měřítko a příštích 400 let, vyjde nám, že roku 2409 bude průměrná žena na Zemi o dva centimetry nižší a o kilo těžší, než je dnes, a bude mít první dítě o pět měsíců dříve a menopauzu o deset měsíců později než průměrná žena dnešních dní (Byars a spol., 2010).“

„I když skutečná adaptivní výhoda tmavého zabarvení není zcela jasná (maskování před opticky se orientujícími ptačími predátory na různě zbarvených stromech zní sice věrohodně, nebylo však jednoznačně experimentálně potvrzeno), genová analýza nedávno ukázala, že **tmavé varianty mají genetický základ a že tato genetická novinka opravdu vznikla teprve zcela nedávno** (van 't Hof a spol., 2013).“

4.6.2 Koordinační vztahy stupňovací

Stupňovací vztah se v populárně naučném textu z oboru biologie nacházel nejméně (**pět** výskytů). Stupňovací poměr byl pouze mezi větnými členy. Koordinační skladební skupiny zde byly dvojčlenné (**čtyři** výskyt) a trojčlenné (**jeden** výskyt). Tento vztah byl vyjádřen spojovacími výrazy *a především* (**jeden** výskyt), *ale především* (**jeden** výskyt), *ne-li* (**dva** výskyt), *nejen – ale také* (**jeden** výskyt).

Příklady koordinačních vztahů stupňovacích v populárně naučném textu z oboru biologie:

*„Evoluci v adaptivní krajině si spíše než jako zlézání hory můžeme představit jako mimořádně **náročnou** – (**ne-li** z velké části **marnou**) snahu vylézt na hrbol matrace naplněné vodou.“*

*„Řečeno obecně: organismus je „systém s pamětí“ a jeho chování závisí **nejen na momentální kombinaci** vstupních signálů, **ale také na signálech**, s nimiž se setkal v minulosti, a to často ve velmi dávné minulosti a miliard let.“*

4.6.3 Koordinační vztahy odporovací

Poměr odporovací (**šest** výskytů) se nenacházel pouze mezi koordinační skladební skupinou tvořenou nevětnými výrazy (**čtyři** výskyty), ale také mezi vedlejšími větami (**dva** výskyty). Skladební skupina tvořená větnými výrazy se skládala ze dvou vět vedlejších (**jeden** výskyt) a ze tří vět vedlejších (**jeden** výskyt). Skladební skupiny nevětné byly pouze dvojčlenné (**čtyři** výskyty). Použité spojovací výrazy: *ale* (**čtyři** výskyty), *nýbrž* (**jeden** výskyt), *a ne* (**jeden** výskyt).

Příklady koordinačních vztahů odporovacích v populárně naučném textu z oboru biologie:

*„Druhým a vážnějším nebezpečím pro darwinismus je možný návrat lamarckismu, tedy nauky předpokládající, že organismy se neadaptují **mimoděk**, **nýbrž schválně**, že zdrojem adaptací je přímá adaptivní variabilita (protože se v posledních desetiletích o znovuzrození lamarckismu mluví stále častěji, podíváme se na to detailněji v kapitole o adaptacích).“*

*„Nežijeme tedy mezi **fakty**, **ale** mezi (dosud) nevyvrácenými **hypotézami** o nich.“*

4.6.4 Koordinační vztah vylučovací

Tento vztah se zde po poměru slučovacím nacházel nejčastěji (**11** výskytů). Nacházel se pouze mezi větnými členy. Vyjádřen byl spojkami nebo (**jeden** výskyt), či (**devět** výskytů), částicí nikoli (**jeden** výskyt). V tomto textu se jednalo o dvojčlenné (**devět** výskytů), trojčlenné (**jeden** výskyt) a čtyřčlenné skladební skupiny (**jeden** výskyt).

Příklady koordinačních vztahů vylučovacích v populárně naučném textu z oboru biologie:

*„Umístění organismu na mapě adaptivní krajiny je dáno souborem jeho vlastností **morfologických, genetických či ekologických**; a evoluce je změna těchto vlastností neboli posun druhu z bodu A do bodu B na mapě adaptivní krajiny.“*

*„Jednotlivé evoluční hypotézy („vznikla lidská ruka z ploutve?“, „je altruismus v haplodiploidním systému geneticky výhodný pro altruistu?“ a podobně) jsou perfektně vyvratitelné – a každodenně vyvrácené jsou, **úspěšně či neúspěšně, experimentálně či fylogeneticky.**“*

4.6.5 Skladební skupina adordinační

V tomto populárně naučném textu z oboru biologie byla zastoupena také skladební skupina adordinační. Zaznamenali jsme ji **osmnáctkrát**. Kombinace adordinační skladební skupiny se skladební skupinou koordinační zde neměla své zastoupení.

Příklady adordinační skladební skupiny v populárně naučném textu z oboru biologie:

*„Umístění organismu na mapě adaptivní krajiny je dáno souborem jeho vlastností **morfologických, genetických či ekologických**; a evoluce je **změna** těchto vlastností **neboli posun** druhu z bodu A do bodu B na mapě adaptivní krajiny.“*

*„Adaptivní evoluci si tedy můžeme představit **jako šplhání** po úbočí adaptivních kopců směrem k jejich vrcholům, **čili jako vylepšování** organismů.“*

*„Přesvědčivými příklady, jak se vlastnosti rostlin, zvířat a mikroorganismů mohou během krátké doby změnit, mohou být **umělý výběr, tedy úmyslné šlechtění organismů**, či vznik rezistence bakterií vůči antibiotikům.“*

4.7 Dílčí závěry

Cílem vlastní analýzy bylo potvrdit nebo vyvrátit předem stanovené hypotézy. Nejprve jsme podle přesně vymezených kritérií excerpovali jazykový materiál šesti textů. Tři texty byly vybrány z vědeckých komunikátů a tři texty z komunikátů populárně naučných. V této kapitole bude provedeno srovnání výsledků, které jsme získali excerpcí jazykového materiálu.

Výskyt koordinačních a adordinačních vztahů v komunikátech vědeckého a populárně naučného stylu byl různý. Nejvíce koordinačních skladebních skupin jsme zaznamenali ve vědeckém textu z oboru český jazyk (**141** výskytů), dále v populárně naučném textu z oboru český jazyk (**76** výskytů), v populárně naučném textu z oboru biologie (**74** výskytů), ve vědeckém textu z oboru historie (**68** výskytů), v populárně naučném textu z oboru historie (**60** výskytů) a nejméně koordinačních vztahů jsme našli ve vědeckém textu z oboru biologie (**44** výskytů). Celkem bylo zachyceno ve všech vědeckých textech **253** koordinačních skladebních skupin, v textech populárně naučných **210** koordinačních skladebních skupin. Na základě tohoto zjištění lze potvrdit hypotézu č. 1, v níž jsme předpokládali vyšší frekvenci koordinačních vztahů v textech vědeckého stylu.

Poměr slučovací měl nejvyšší zastoupení v textech vědeckých (**221** výskytů) i v populárně naučných (**160** výskytů). Poměr vylučovací byl zastoupen více v populárně naučných textech (**31** výskytů), ve vědeckých textech jsme zaznamenali **22** výskytů. Stejně tak poměr odporovací se ve vědeckých textech nacházel minimálně (**dva** výskyty), v populárně naučných textech byl jeho výskyt vyšší (**14** výskytů). Poměr stupňovací se ve vědeckých textech nacházel **šestkrát**, v populárně naučných textech **sedmkrát**. Celkem jsme zaznamenali **381** vztahů slučovacích, **53** vztahů vylučovacích, **16** vztahů odporovacích a **13** vztahů stupňovacích. Tímto zjištěním se nám potvrdila hypotéza č. 2, ale pouze z části. Předpokládali jsme nejvyšší počet poměru slučovacího, dále vylučovacího. Tato část hypotézy se potvrdila, avšak druhá část hypotézy, která předpokládala vyšší výskyt poměru stupňovacího nad poměrem odporovacím byla vyvrácena. Analýzou jazykového materiálu jsme zjistili, že výskyt poměru odporovacího byl v textech vyšší než výskyt poměru stupňovacího.

Adordinační skladební skupina byla nejvíce zastoupena ve vědeckém textu z oboru český jazyk (**56** výskytů), dále ve vědeckém textu z oboru biologie (**29** výskytů), v populárně naučném textu z oboru biologie (**18** výskytů), v populárně naučném textu z oboru historie (**šest** výskytů) a ve vědeckém textu z oboru historie (**čtyři** výskyty) byl počet stejný jako v populárně naučném textu z oboru český jazyk (**čtyři** výskyty). Celkem se ve vědeckých textech nacházelo **89** adordinačních skladebních skupin a **28** adordinačních skladebních skupin v populárně naučném textu. Zhodnocením výskytu adordinačních skladebních skupin v jednotlivých textech se nám potvrdila hypotéza č. 3, v které jsme předpokládali vyšší výskyt skladební skupiny adordinační v textech vědeckého stylu.

ZÁVĚR

V této bakalářské práci jsme se zabývali typy a charakteristikou koordinačních vztahů v textech odborného funkčního stylu. Cílem práce bylo potvrdit nebo vyvrátit tři předem stanovené hypotézy. K tomu nám pomohla excerpce jazykového materiálu a následná analýza. Provedením analýzy byl prokázán odlišný výskyt koordinačních a adordinačních skladebních skupin v textech vědeckého stylu a v textech populárně naučného stylu. Nejvyšší výskyt koordinačních skladebních skupin byl zaznamenán v textech vědeckého stylu. Výjimkou byl vědecký text z oboru biologie, v němž se nacházelo méně koordinačních skladebních skupin než v textu populárně naučném z oboru biologie. Hypotéza č. 1, v níž jsme předpokládali vyšší frekvenci koordinačních vztahů v textech vědeckého stylu, byla potvrzena.

Dále jsme se v analyzovaném textu zaměřili na druhy významových vztahů mezi členy koordinačních skupin. Jako nejfrekventovanější jsme předpokládali poměr slučovací, následovat měl poměr vylučovací, stupňovací a nejméně zastoupený měl být poměr odporovací. Tato hypotéza byla potvrzena pouze z části. Část hypotézy, která předpokládala vyšší výskyt poměru stupňovacího než poměru odporovacího, byla vyvrácena. Poměr stupňovací byl v odborných textech zastoupen nejméně.

Adordinační skladební skupinu jsme nejčastěji zaznamenali ve vědeckých textech, avšak s jednou výjimkou. Ve vědeckém textu z oboru historie se nacházelo méně adordinačních skladebních skupin než v textu populárně naučném. Tímto se nám potvrdila i poslední třetí hypotéza.

Cíl této bakalářské považuji za splněný. Dvě hypotézy byly potvrzeny, jedna byla z části potvrzena a z části vyvrácena. Ukázalo se, že velmi záleží na tom, z kterého oboru odborné komunikáty pocházejí. Vědecké komunikáty z oboru český jazyk měly vyšší zastoupení koordinačních i adordinačních skupin oproti komunikátům z oboru biologie. Lze tedy říci, že výskyt koordinačních a adordinačních skladebních skupin je v odborných komunikátech různě frekventovaný.

ČESKÉ A CIZOJAZYČNÉ RESUMÉ

Tato bakalářská práce se zabývá typy a charakteristikou koordinačních vztahů v textech odborného funkčního stylu. Bakalářská práce je rozdělena na dvě části. Teoretická část popisuje odborný funkční styl. Vysvětluje problematiku syntaktických vztahů, podrobně popisuje koordinaci a adordinaci. V praktické části je podle předem stanovených kritérií provedena analýza koordinačních a adordinačních vztahů, které se nacházely ve vědeckých a populárně naučných textech z oboru historie, český jazyk a biologie. Cílem práce bylo potvrdit nebo vyvrátit tři stanovené hypotézy. Hypotéza č. 1, v níž jsme předpokládali vyšší frekvenci koordinačních vztahů v textech vědeckého stylu, byla potvrzena. V hypotéze č. 2 jsme předpokládali nejvyšší počet poměru slučovacého, dále vylučovacího. Tato část hypotézy se potvrdila, avšak druhá část hypotézy, která předpokládala vyšší výskyt poměru stupňovacího nad poměrem odporovacího, byla vyvrácena. Analýzou odborného textu byl doložen vyšší výskyt poměru odporovacího a nejmenší výskyt poměru stupňovacího. Hypotéza č. 3, v které jsme předpokládali vyšší výskyt skladební skupiny adordinační v textech vědeckého stylu, byla potvrzena.

This bachelor's thesis deals with types and characteristics of coordination relationships in texts of professional functional style. The bachelor's thesis is divided into two parts. The theoretical part describes the professional functional style. Explains the issue of syntactic relations, describes in detail coordination. It also focuses on coordination relationships and their expression and on the types of meaningful relationships between members of coordination groups. In the practical part, according to the predetermined criteria, an excerpt and an analysis of coordination and coordination relations that were found in scientific and popular science texts from the field of history, Czech language and biology, are performed. The aim of the work was to confirm or refute three established hypotheses. Hypothesis No. 1, in which we assumed a higher frequency of coordination relationships in scientific-style texts, was confirmed. In hypothesis No. 2, we assumed the highest number of merging and excluding ratios. This part of the hypothesis was confirmed, but the second part of the hypothesis, which assumed a higher incidence of the scaling ratio above the resistive ratio, was refuted. The analysis of the professional text proved a higher occurrence of the resistance ratio and the lowest occurrence of the scaling ratio. Hypothesis No. 3, in which we assumed a higher incidence of the coordination group in scientific-style texts, was confirmed.

POUŽITÁ LITERATURA

ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ. *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-961-4.

ČECHOVÁ, Marie. *Čeština - řeč a jazyk*. 2., přeprac. vyd. Praha: ISV, 2000. Jazykověda (Institut sociálních vztahů). ISBN 80-85866-57-9.

ČECHOVÁ, Marie. *Čeština - řeč a jazyk*. 3., rozš. a upr. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-7235-413-9.

BEČKA, Josef V. O slohu populárně vědeckém. *Naše řeč*. [online]. 1948, 32(8-10), 167-179 [cit. 2022-03-23]. ISSN 0027-8203. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4093>

DANEŠ, F., Z. HLAVSA a M. GREPL. *Mluvnice češtiny 3, Skladba*. 1. vyd. Praha: Academia, 1987.

GREPL, Miroslav a Petr KARLÍK. *Skladba spisovné češtiny: [vysokošk. učebnice pro stud. filozof. fakult]*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. Učebnice pro vysoké školy (Státní pedagogické nakladatelství).

GREPL, Miroslav a Petr KARLÍK. *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998. Velká řada (Votobia). ISBN 80-7198-281-4.

HROCH, Miroslav et al. *Obecné dějiny II Dějiny novověku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989.

KOČÁREK, Eduard. *Biologie člověka*. Praha: Scientia, 2010. Biologie pro gymnázia. ISBN 978-80-86960-47-0.

KRČMOVÁ, Marie. Odborný styl. In: *Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [cit. 2022-03-23]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/ODBORNÝ_STYL

SVOBODOVÁ, Anežka. *Petr Vok z Rožmberka*. 2. vyd. Praha: Melantrich, 1986.

ŠLOSAR, Dušan. *Jazyčnick*. Praha: Horizont, 1985.

ŠMILAUER, Vladimír. *Novočeská skladba: vysokoškolská příručka*. 2. vyd., (v SPN 1. vyd.). Praha: SPN, 1966.

ZRZAVÝ, Jan, Hýnek BURDA, David STORCH, Sabine BEGALL a Stanislav MIHULKA. *Jak se dělá evoluce: labyrintem evoluční biologie*. Vydání čtvrté, v českém jazyce druhé. Praha: Argo, 2017. Zip (Argo: Dokořán). ISBN 978-80-7363-763-7.

SEZNAM GRAFŮ

Graf č. 1: Koordinační vztahy ve vědeckém textu z oboru historie	17
Graf č. 2: Koordinační vztahy v populárně naučném textu z oboru historie.....	22
Graf č. 3: Koordinační vztahy ve vědeckém textu z oboru český jazyk	26
Graf č. 4: Koordinační vztahy v populárně naučném textu z oboru český jazyk	30
Graf č. 5: Koordinační vztahy ve vědeckém textu z oboru biologie	35
Graf č. 6: Koordinační vztahy v populárně naučném textu z oboru biologie	38

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 – Vědecký text z oboru historie

Příloha č. 2 – Populárně naučný text z oboru historie

Příloha č. 3 – Vědecký text z oboru český jazyk

Příloha č. 4 – Populárně naučný text z oboru český jazyk

Příloha č. 5 – Vědecký text z oboru biologie

Příloha č. 6 – Populárně naučný text z oboru biologie

Příloha č. 1 – Vědecký text z oboru historie

(HROCH, Miroslav et al. *Obecné dějiny II Dějiny novověku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989.)

1. Anglická buržoazní revoluce zaujímá v epoše přechodu od feudalismu ke kapitalismu mimořádně závažné místo.
2. Byla první revolucí, jejíž výsledky a úspěchy měly širší evropský ohlas a v dalším vývoji závažné důsledky pro světový vývoj.
3. Proto ji většina historiků socialistických zemí považuje za mezník nejen anglických, ale také světových dějin.
4. Byla sice některými svými rysy spojena ještě s raně buržoazními revolucemi 16. století (zejména náboženskou ideologií a argumentací), ale zároveň stála na počátku „klasických“ buržoazních revolucí, od nichž se odvozovaly programy a požadavky i zobecňující charakteristiky revoluční směny formací v evropských podmínkách.
5. Zdůrazňujeme-li mimořádný význam a dobovou jedinečnost anglické revoluce, neznamená to, že proběhla bez obecnějších souvislostí.
6. Z hlediska procesu dozrávání obecné krize feudalismu byla nejzávažnějším, ale nikoli jediným z velkých sociálních a vnitropolitických konfliktů druhé třetiny 17. století, které signalizovaly prohlubující se vnitřní rozpory feudální společnosti.
7. Synchronně s anglickou revolucí propuklo velké stavovské a měšťanské povstání v Katalánsku, stavovské povstání v Portugalsku, o několik let později lidové a měšťanské povstání v Neapolsku a na Sicílii, a zejména pak výrazný konflikt mezi městy a ústřední státní mocí ve Francii – tzv. fronda měst.
8. Tato povstání, podobně jako řada dalších, sice byla odrazem obecné krize feudální společnosti, ale nevedla k její změně.
9. Proto je ještě řadíme ke konfliktům období pozdního feudalismu a dáváme je do souvislosti s otřesy, které se projeví v evropské společnosti koncem třicetileté války.
10. Rozpory mezi králem a parlamentem, které se přiostrily za prvního Stuartovce Jakuba I., se na počátku vlády jeho syna Karla I. projeví otevřeným střetnutím.
11. Karel neuznával historická práva Dolní sněmovny (House of Commons) a snažil se stanovit a vybírat daně bez jejího souhlasu.
12. Protesty, které poslanci vznesli na bouřlivém zasedání parlamentu koncem roku 1628, král nepřijal a pokusil se vládnout od roku 1629 bez parlamentu.
13. Síla šlechty a měšťanstva byla příliš velká, než aby mohl svoji osobní vládu důsledně uskutečnit.
14. Především se mu nepodařilo prolomit výhradní právo parlamentu na schvalování daní.
15. Proto byl nucen na jedné straně omezovat svá vydání, na druhé straně hledat nové, mimořádné zdroje příjmů.

16. Obojím však přispěl spíše ke zhoršení než k uklidnění vnitropolitické situace.
17. Šetrnost projevoval Karel I. především v zahraniční politice; již jeho účast v protihabsburské koalici po boku Dánska a severního Nizozemí (ve válce dánské, 1625-29) skončila neslavně.
18. Dále pak se na boji proti Habsburkům vůbec nepodílel a omezoval se na nepříliš účinnou diplomatickou ochranu zájmů monopolních obchodních společností.
19. Šetrnost v zahraniční politice, s níž kontrastovala okázalá velkorysost při financování rozmařilého života dvora, dráždila především onu významnou část venkovské podnikavé šlechty (gentry), která sdílela radikální protikatolické myšlenky kalvinistických teoretiků a stála v tiché opozici proti anglikánské církvi.
20. Tato tzv. puritánská opozice, která zahrnovala již od dob královny Alžběty různé radikální náboženské směry, byla sice vyloučena z veřejného politického života, měla však značný vliv na veřejné mínění především na venkově a mezi středními vrstvami městského obyvatelstva.
21. Pokusy Karla I. o zavedení absolutistických forem vlády vyvolaly především mezi puritány bouřlivou kritiku a získaly jim mnoho přívrženců.
22. Tajní puritáni stáli v pozadí radikálního postoje sněmovny reprezentantů roku 1628.
23. Jejich skupiny byly ve stálém spojení a vzájemně se informovaly o situaci i možnostech dalšího boje.
24. Z tohoto prostředí vycházely také organizované projevy odporu proti královým opatřením.
25. Největší nespokojenost a rozhořčení ve městech i na venkově vyvolaly pokusy Karla I. naplnit pokladu vypisováním mimořádných dávek a udílením monopolů.
26. Vedle udělování a potvrzování monopolů obchodním společnostem, které měly v Anglii starší tradici, byly to zejména monopoly na výrobu a specializované dodávky zboží (např. monopol na výrobu mýdla, na dodávky soli, uhlí apod.).
27. Otevřený odpor vyvolalo vypsání mimořádné lodní daně, která postihovala obchodníky i podnikavou šlechtu.
28. Puritánské obce organizovaly bojkot této daně a nedaly se zastrašit ani tresty vězením, jimiž král postihoval neposlušné šlechtice.
29. Vzhledem k tomu, že se místní a městské soudy snažily provinilce proti královi hněvu chránit, zasahoval Karel I. do pravomoci soudů a snažil se budovat vlastní soudní orgány.
30. To ovšem bylo v rozporu s anglickou právní tradicí.
31. Významnou součástí politického boje a zbraní v rukou opozice byla publicistika namířená především proti anglikánské církvi a vládě jejích biskupů.
32. Útoky proti autoritářským biskupům a jejich hříšnému životu byly skrytě namířeny proti královské autoritě, a tak je chápala anglická veřejnost i soudcové Hvězdicové komory.

33. Jejich autoři, většinou kalvinističtí vzdělanci, museli počítat s vysokými peněžitými i drastickými tělesnými tresty (mrskání, ztráta ucha apod.).
34. Každým takovým trestem však stoupala jejich popularita, a tedy také vliv puritánské opozice.
35. Ideologie anglické revoluce byla tedy od počátku předznamenána náboženskou argumentací v polemice o monopolním postavení anglikánské církve a její hierarchii.
36. Krize v Irsku a ve Skotsku.
37. Náboženská otázka hrála důležitou úlohu také v zostřujících se rozporech mezi anglickým králem a zeměmi, které se dostaly pod jeho vládu – Irskem a Skotskem.
38. Zatímco Skotsko bylo připojeno k Anglii jako její teoreticky rovnoprávný partner v personální unii v důsledku nástupu skotského rodu Stuartovců na anglický trůn, Irsko bylo porobeno otevřeným výbojem již ve středověku.
39. Královskou moc zastupoval v Irsku ve třicátých letech osobní rádce Karla I. lord Strafford, který se pokusil prosadit tvrdý absolutistický systém.
40. Vykořisťování chudého irského obyvatelstva, které se nemohlo opřít o silnou šlechtu, bylo vystupňováno nad snesitelnou míru.
41. Představitelé anglické nadvlády byli nekatolíci, zatímco většina irského obyvatelstva reformaci nepřijala.
42. Katolicismus se tak stal ideologií irského odporu proti anglické nadvládě.
43. Tento odpor dosáhl koncem třicátých let řady úspěchů, takže země stála na pokraji povstání.
44. Otevřená revolta šlechty propukla v téže době ve Skotsku.
45. Byla projevem odporu proti pokusu Karla I. omezit skotskou autonomii v politických i náboženských záležitostech.
46. Státním náboženstvím ve Skotsku byl od šedesátých let 16. století kalvinismus; v čele církve stála rada starších – presbyterů (odtud název presbyteriáni).
47. Na pokus vnutit Skotsku věrouku anglikánské církve odpověděla roku 1639 skotská šlechta vpádem do Anglie.
48. Karel I. se tím dostal do krajní tísně.
49. Na dobrovolnickou armádu ani městské milice nemohl vzhledem ke svému postavení v Anglii spoléhat a na verbování žoldněřů mu chyběly finanční prostředky.
50. Jedinou možností, jak získat peníze na boj proti Skotům, bylo přimět parlament, aby povolil vybírání daní.
51. Proto svolal po třináctileté přestávce na jaře r. 1640 parlament.
52. V parlamentních volbách získali převahu přívrženci opozice, kteří pak na počátku jednání prohlásili, že nebudou jednat o daních, dokud král nepotrestá své rádce, jimž puritáni

přičítali hlavní odpovědnost za porušování parlamentních práv; byli to především krajně nepopulární lord Strafford a hlava anglikánské církve arcibiskup Laud.

53. Karel I. odpověděl tím, že Dolní sněmovnu po čtrnácti dnech rozpustil (odtud později název „krátký parlament“).

54. Tím podnítil novou bouři nevole, aniž vyřešil vlastní situaci.

55. Jeho nepočetné vojsko se nemohlo Skotům postavit.

56. V kritické situaci byl král nucen vypsát nové volby do parlamentu, který se sešel v listopadu 1640.

57. Tento parlament, v němž opět měla většinu opozice, zasedal pak až do roku 1653 (proto „dlouhý parlament“).

58. Záhy získal politickou převahu a přinutil krále k ústupkům.

59. Prosadil zatčení a odsouzení králových rádců, rozpuštění jeho armády a zrušení nepopulárních dávek.

60. Rozpory se přiostrily, když roku 1641 došla zpráva o povstání v Irsku.

61. Radikální puritáni nechtěli svěřit boj proti povstalcům královské armádě, poněvadž se obávali, že toho Karel využije proti parlamentu.

62. Umírněná část opozice se však obávala otevřeného konfliktu s králem.

63. Puritánům se podařilo v listopadu 1641 prosadit jen těsnou většinou významné usnesení (tzv. Velkou remonstraci), v němž se požadovalo další zasedání parlamentu až do doby, kdy bude ustavena královská rada schválená parlamentem a jemu zodpovědná.

64. Tento i další požadavky daleko přesahovaly původní cíle opozice a Karel se pokusil využít vnitřních rozporů mezi poslanci a rozhodnout boj mocí.

65. Dal příkaz k zatčení předáků opozice.

66. Ti však byli včas varováni a ozbrojení londýnští měšťané je vzali pod svoji ochranu.

67. V londýnských ulicích poprvé došlo k otevřeným ozbrojeným srážkám.

68. Když král poznal, že situaci v Londýně nedokáže vlastními silami zvládnout, rozhodl se odejít z hlavního města a vést otevřený boj proti neposlušnému parlamentu.

69. Usadil se s dvorem v Oxfordu, kam jej následovala menšina věrných poslanců, a dal sbírat vojsko po celé zemi.

70. Jeho snaha nebyla ovšem všude stejně úspěšná, poněvadž větší část hrabství podporovala parlament; jen v severní (později také v západní) Anglii našel plnou podporu.

71. První polovina roku 1642 byla vyplněná válečnými přípravami obou stran.

72. Král mohl vedle bojovných kavalírů ze severní a západní Anglie počítat také s podporou nepočetné, ale majetné katolické šlechty a s pomocí části obchodních a manufakturních podnikatelů, kteří za svůj blahobyt vděčili královským monopolům.

73. Společenská opora parlamentu byla pestřejší.
74. Umírněné křídlo přívrženců parlamentu tvořila skupina puritánských (nebo s kalvinismem sympatizujících) velmožů a bohatí obchodníci, především z londýnské City.
75. Radikální poslanci se opírali o podnikavou drobnou venkovskou šlechtu a svobodné sedláky, zejména ve vyspělé jižní a východní Anglii, o drobné obchodníky a řemeslníky v Londýně a mimo Londýn.
76. Z velké části to byli puritáni sdružení v nezávislých náboženských obcích, jejichž radikalismus překračoval rámec ortodoxního Kalvínova učení.
77. Během prvních dvou let války měla královská vojska převahu; parlament byl odkázán na městské milice a dobrovolníky z jednotlivých hrabství.
78. Jejich nadšení pro dobrou věc nemohlo nahradit nedostatek bojové zkušenosti.
79. Zvláště citelně chyběla parlamentnímu vojsku jízda, která by se dokázala postavit královým šlechtickým kavalírům (vedl je Ruprecht, syn „zimního krále“ Fridricha Falckého).
80. Předáci parlamentu si jasně uvědomili, že chtějí-li dosáhnout vítězství, musí získat vojenské posily, a zvláště pak zdatnou jízdu.
81. Proto začali jejich zástupci jednat se Skoty o vyslání pomocných jednotek.
82. Zároveň vycvičil puritánský poslanec Oliver Cromwell dobrovolnickou jízdu, do které získal především syny svobodných sedláků, drobných šlechticů a měšťanů z puritánské východní Anglie.
83. Jeho jízdní pluk předčil kavalíry z královského vojska kázní i manévrovací schopností a tvořil jednu z elitních jednotek parlamentního vojska.
84. Sehrál spolu se skotskými pomocnými sbory rozhodující úlohu v bitvě u Marston Mooru, kde v červenci roku 1644 dosáhla parlamentní armáda rozhodného vítězství nad králem.
85. Vítězstvím u Marston Mooru se dostal na pořad dne problém, který urychlil vnitřní diferenciaci a vyvolal bouřlivé rozpory mezi poslanci.
86. Byla to otázka, jak vítězství využít.
87. Umírněná většina se domnívala, že král má být především přinucen k vyjednávání a k ústupkům; proto dávali přednost manévrování a nátlaku před pokračováním v tvrdých bojích.
88. Naproti tomu radikální menšina, k níž patřil také Cromwell, požadovala rozhodný postup proti králi; měl být poražen a přinucen k bezpodmínečné kapitulaci.
89. O osudu Anglie měl rozhodovat pouze parlament.
90. Teprve v této době se v diskusi o válečných cílech ustálil rozdíl mezi dvěma základními směry parlamentního tábora: proud umírněný dostal jméno presbyteriáni, pro radikály se ujalo označení independenti vzhledem k tomu, že jejich přívrženci byli většinou příslušníci nezávislých náboženských obcí, které odmítaly nejen anglikánskou církev, ale

i kalvinistickou snahu prosadit jednotné státní náboženství, které by bylo pro všechny závazné.

91. Obecná shoda panovala ovšem v tom, že reforma armády musí být provedena do konce.

92. Parlament dal souhlas k vytvoření armády nového typu.

93. Skládala se v rozhodující míře z dobrovolníků, kteří byli placeni parlamentem, prodělali vojenský výcvik a stáli uvědoměle na straně povstání.

94. Armáda nového typu měla jednotné velení a mohla – na rozdíl od dosavadních zvyklostí – operovat na celém území Anglie.

95. Prostí vojáci nebyli podrobeni slepé disciplíně, ale mohli se na vojenském i politickém rozhodování podílet prostřednictvím svých volených zástupců, tzv. agitátorů, kteří měli právo zúčastnit se všech velitelských porad a tlumočit tam názory vojáků.

96. Tato armáda plně osvědčila svoji bojeschopnost již v červnu 1645, kdy na hlavu porazila královské oddíly v bitvě u Naseby.

97. Následovalo již jen postupné dobývání měst a pevností, které zůstávaly věrně králi.

98. O výsledku občanské války již bylo rozhodnuto.

99. V květnu 1646 se Karel I. vzdal skotským oddílům.

100. Presbyteriánská parlamentní většina považovala občanskou válku za skončenou a snažila se získat co nejrychleji moc v zemi.

Příloha č. 2 – Populárně naučný text z oboru historie

(SVOBODOVÁ, Anežka. *Petr Vok z Rožmberka*. 2. vyd. Praha: Melantrich, 1986.)

1. Procházíme-li úzkými uličkami krumlovského podhradí Latránu a stoupáme vzhůru k zámku, obdivujeme podnes renesanční velkorysost mohutného rožmberského sídla.

2. Přitom již mnohé z původního lesku a pochopitelně i z vnitřního vybavení zámku padlo za oběť rozmarům pozdějších držitelů Eggenbergů a Švarcenberků.

3. V běhu věků se také již téměř vytratila sytě barevná výzdoba zámeckých stěn i nádvoří, jejíž pestrost můžeme dnes již jen tušit.

4. Snad se podaří při restauračních pracích na Krumlově tuto – pro naši dobu poněkud naivní – renesanční pestrost a barevnost obnovit.

5. Přiblížili bychom se tím alespoň částečně atmosféře a životu, který se tu odvíjel.

6. Krumlovský zámek, kam v roce 1592 Petr Vok jako nový vladař přesídlil z Bechyně, byl ve své době prostorným a luxusním sídlem, které výstavností, přepychem a nádherou jako jediné mohlo v Čechách soupeřit s Pražským hradem.

7. Zde bylo centrum mocného dominia a krumlovský zámek byl také takto stavěn – nebo přesněji, přestavován z někdejšího středověkého hradu.

8. Přes tíživé dluhy, které na nového vladaře doléhaly, byl krumlovský dvůr zachován v plném lesku a Petr Vok i za svého vladařství pokračuje v rozsáhlých úpravách tohoto sídla.
9. V roce 1594 zde stavitel Dominik Cometta buduje novou zbrojnicí a Petr Vok dává stavět masivní kamenný most „na plášti“, rozšiřuje zámeckou zahradu, v níž je stavěn letohrádek.
10. Dole ve městě dává v roce 1595 stavět evangelický kostel Nejsvětější Trojice a evangelickou školu (přičemž věren své tolerantnosti zachovává i jezuitskou kolej, zřízenou již za pana Viléma).
11. Petr Vok zesiluje i opevnění Krumlova, z něhož se dochovala Budějovická brána.
12. Chceme-li si alespoň zčásti přiblížit obraz tehdejšího života a ruchu na krumlovském zámku, řekněme, že zámek nebyl jenom sídlem vladaře a jeho paní.
13. Byla zde zároveň soustředěna dominiální kancelář.
14. Sem se sbíhaly důchody z jednotlivých panství, odtud byla spravována vrchními lesmistry panská polesí, sem podávali „fišmistři“ zprávy o pracích- na rybnících, zde byla i kancelář „krevního písaře“.
15. Byl to, řečeno terminologií naší doby, prokurátor, jehož podivný titul byl odvozen od povinnosti účastnit se výslechů a vyznání na mučidlech a poprav.
16. Byla zde i kancelář rožmberského regenta, nejvyššího úředníka panství.
17. Žádný z regentů Petra Voka však již nedosáhl takového postavení a tak rozsáhlých pravomocí, jaké míval v dobách pana Viléma Jakub Krčín.
18. Konečně zde byli německý a český tajemník pana vladaře (někdy je připomínán i latinský tajemník).
19. Tito sekretáři však nevyřizovali pouze korespondenci.
20. Byli to mnohem spíše členové užší správy dominia, radové – jak jsou ostatně také často titulováni.
21. Mezi nimi si nejvýznamnější postavení za Petra Voka (v pozdějších letech, kdy přesídlil na Třeboň) získal Theobald Hock, s nímž se ještě setkáme.
22. Každý z čelných rožmberských úředníků (písařů – jak se tehdy říkalo) měl k ruce ještě „podpísaře“, jízdní posily a další pomocníky.
23. Připočteme k tomu ještě početnou zámeckou čeleď, v kuchyni potom zpravidla 2-3 „kuchmistry“ s dalšími pomocníky.
24. Navíc měl pan vladař své vlastní dvořany z nižší šlechty, kteří neměli přesně vymezené úřední funkce a plnili různá posláná podle jeho pokynů.
25. Byl tu ovšem i fraucimor paní Kateřiny, tvořící jakýsi její „malý dvůr“.
26. Nepřekvapí nás proto, že na zámku bylo trvale kolem 200 lidí.
27. K pochopení atmosféry krumlovského dvora ovšem nestačí pouze říci, že tento dvůr byl centrem správy rozsáhlého dominia.

28. Víme již, že sám Petr Vok byl obdivovatelem kultury i umění a poznání své doby.
29. To vše dostává nyní na Krumlově, ve srovnání s Bechyní, větší rozměry.
30. Rožmberk sem převáží nejen své obrazové sbírky, sochy, ale i knihovnu, která svým spojením s knihovnou vladaře Viléma a rodovým rožmberským archivem se stává rázem nejrozsáhlejším archivním a knihovním celkem v Čechách.
31. Vzácnost těchto sbírek doceníme, když si uvědomíme, že již od dob císaře Karla IV. „byl obyčej dávatí pánům z Rožmberka co předním pánům zemským, všechny listiny ke schování, které králové čeští stavům svým vůbec udělovali.“ (Fr. Palacký).
32. V tomto smyslu rožmberský archiv nebyl pouze archivem rodovým, ale jakousi obdobou královské kanceláře a měl zřejmě zajistit, aby listiny nebyly dodatečně upravovány či ztraceny.
33. Jako rožmberský vladař mohl Petr Vok věnovat na nákup knih mnohem větší prostředky než na Bechyni, a tak se jeho knihovna po roce 1592 stává vlastně univerzálním souborem téměř všeho, co od té doby až do roku 1611, kdy Petr Vok umírá, v Čechách i v Evropě vyšlo.
34. A s tímto kulturním bohatstvím přichází na Krumlov i řada umělců a vzdělavců.
35. Na Krumlov přichází i lékař Petra Voka Andreas Schollius, jehož postavení u Rožmberkova dvora bylo zřejmě velmi významné, neboť u stolu vladaře měl vyhrazeno místo hned vedle purkrabího krumlovského a kancléře rožmberského.
36. Petr Vok, jenž se vlastně po celý život léčil, byl asi svému lékaři velmi zavázán, neboť roku 1596 pro něho vymohl a zaplatil císaři šlechtický erb.
37. Mezi učenci, kteří byli na dvoře Petra Voka, nebo sem přicházeli jako hosté, se téměř neseťkáme s alchymisty.
38. Ke „zlatodějům“ se Petr Vok nechoval právě šetrně a jednoho z nich, který zůstal na Krumlově po smrti pana Viléma – jakéhosi magistra Antonia Michaela – dal posadit do věže krumlovského zámku, odkud nešťastný alchymista již nevyšel.
39. Z téměř 80 000 kop grošů míšeňských, o něž tento „pokladač“ připravil pana Viléma, zachránil Petr Vok jen 20 000 kop.
40. K tomu všemu dodejme, že krumlovský dvůr Petra Voka nebyl jen sídlem čelného českého velmože.
41. Na rozdíl od císaře Rudolfa II., jenž se snažil nebrat na vědomí váhu a postavení Rožmberka, se v Evropě vědělo, že krumlovský vladař je v Čechách první po králi, je prvním velmožem království.
42. Proto mnohá poselstva – i papežští nunciové – jedoucí k císařskému dvoru považovala za vhodné a přiměřené navštívit rožmberského vladaře, který byl v Evropě považován za jednoho z říšských knížat.
43. Navenek se tedy mnoho v životě Krumlova a krumlovského zámku nezměnilo a z vnějšího pohledu by se mohlo zdát, že nový vladař se pevnou rukou a v celém rozsahu ujal věci rožmberského domu.

44. Skutečně tomu tak bylo – až na to, že vlastně o nějakém „domu“ nebylo možno již téměř mluvit.
45. Rožmberci vymírali.
46. V srpnu 1591 zemřela v Mantově Eva z Rožmberka.
47. Zemřela daleko od domova, po nešťastném novém manželství se italským hrabětem Pavlem z Gasoldu, který ji připravil o věno; vlastně skončila v nedostatku.
48. Jejího syna Jana vzal Petr Vok k sobě a velmi k němu přilnul, neboť to byl kromě něho samotného poslední a vlastně již jediný nepřímý potomek rodu.
49. Pan Vilém neměl děti a neměl je ani Petr Vok.
50. Tím více lpěl nyní na tomto nezuživém chlapci, trpícím již od dětství souchotinami.
51. Na tomto místě by snad bylo třeba říci, že – přes různé pozdější dohady – je krajně nepravděpodobné, že by Vilém nebo Petr Vok měli levobočky.
52. Na rozdíl od naší doby, kdy je nelegální otcovství považováno za cosi nepatřičného a existence z nemanželského styku není příliš zdůrazňována, 16. století nepovažovalo levobočky sice za plně rovnoprávné dědice, avšak za zcela legální potomky.
53. Dokonce i císař Rudolf II. se nejenom otevřeně hlásil ke svému levobočkovi Juliovi a dalším svým nemanželským dětem, obklopil je císařským přepychem.
54. V té době bylo zcela obvyklé, že levobočci panovníka a velmožů dostávali šlechtické tituly, vysoké vojenské, církevní i dvorské hodnosti.
55. Proto kdyby skutečně existoval nějaký rožmberský levoboček, byl by nepochybně jako takový legalizován – tím spíše, že žádný legální potomek nebyl.
56. V době, kdy se Petr Vok ujímal vladařství rožmberského domu, bylo již více méně jasné, že i jemu je souzeno, aby zůstal bez potomků.
57. V této době žil již 12 let s paní Kateřinou Rožmberskou z Ludanic a její psychická nevyrovnanost, která mohla být alespoň z počátku považována za projev jisté infantililty, se nejenom léty neztrácela, ale naopak se beznadějně horšila.
58. Místo očekávané zralosti se rožmberská paní dopouštěla řady výstředností a od počátku devadesátých let již bylo zřejmé, že propadá duševní chorobě, „jakési podivné melancholii“, jak to opatrně naznačil Václav Březan v soudobém líčení života posledního Rožmberka.
59. Vzájemný vztah Petra Voka a paní Kateřiny se ještě na Bechyni zřejmě dosti zhoršoval a nepomáhalo ani to, že Petr Vok se snažil její rostoucí nevyváženost překonávat laskavostí a rozvahou svého zralého věku.
60. V září 1590 dokonce paní Kateřina „lehkých lidí návodem“ ujela bez vědomí Petra Voka do Lipníku na Moravě.
61. Záminkou k této podivné cestě, která ovšem dala podnět k různým dohadům, bylo, že prý chce dohlédnout na své hospodářství.

62. V této době byl Petr Vok již vyléčen z okouzlení mladou, avšak dětsky naivní Kateřinou, již byl spíše otcem než manželem.

63. S léty jeho chmury a starosti dále vzrůstaly, neboť nejen nepřinesla s sebou to, co se od ní očekávalo – potomka a dědice -, ale navíc působila svému manželovi i mnohé hořké chvíle.

64. Dochovalo se sice jen několik útržkových zpráv a náznaků, ale dosti zřetelných k tomu, abychom mohli říci, že mezi oběma manželi došlo právě v těchto letech k odcizení, jehož ohlasem je zřejmě i Petrův dopis z 25. září 1594, který posílá paní Kateřině z tažení proti Turkům.

65. Psal jej ve chvíli, kdy nemohl vědět, co jej čeká a zda se ještě vrátí domů: „a nyní nevěda, dá-li se mi Pán Bůh s Tebou více shledati, když jsem se s svým Pánem Bohem smířil, také Tobě všechno, co jsi proti mně činila, bez Tvé prosby odpouštím, tak abychom jestliže nebude v tomto životě, ale v budoucím, radostně, kdež lépe o sobě mysliti budeme, se shledali a navěky s sebou přebývali.“

66. Avšak laskavost, mírnost a rozvaha Petra Voka nemohla již pomoci nešťastné paní Kateřině, která přes všechnu péči propadla své psychické nevyváženosti stále hlouběji.

67. Od podzimu 1594 se u ní začaly projevovat příznaky šílenství.

68. Od roku 1596 již bez cizí pomoci nemohla ani vycházet a (jak píše Březan) natrvalo „v nemoc pominutí smyslů upadala“.

69. V té době jí bylo 30 let.

70. Zbývající léta jejího života byla již jen dobou utrpení jak blouznící Kateřiny, tak i pana vladaře.

71. O nemocnou se do poslední chvíle, která byla nakonec vykoupením, starala Zuzana Vojířová z Vacovic.

72. Snad právě v těchto letech došlo k osobnímu a názorovému sblížení Zuzany Vojířové s Petrem Vokem, jež pozdější romanopisci opředli různými pověstmi a domysly.

73. Rodinná tragédie Petra Voka vrcholí 22. července 1601 smrtí paní Kateřiny Rožmberské z Ludanic, s níž neodvratně odchází i poslední naděje na pokračování rodu.

74. Její smrt prožíval Petr Vok velmi těžce.

75. Přes to, co o jeho manželství víme, ji Vok hluboce miloval a byl s ní spjat citovými a osobními pouty, jejichž opravdovost nám přiblíží i událost, jejímž svědkem byl v té době krumlovský zámek.

76. Současník svědčí, že Petr Vok dlouhé hodiny vystával nad otevřenou rakví a nakonec sám – aby jiní nevěděli, co píše – napsal do vnitřního víka rakev vzkaz či slib, sám rakev přikryl a dal hned přibít.

77. Řadu měsíců ležela pak rakev v krumlovské zámecké kapli, jako by se Vok nemohl ani odhodlat k tomu, aby se od Kateřiny zcela odloučil.

78. Až koncem března 1602 se vypravuje z Krumlova smuteční průvod, směřující do kláštera vyšebrodského.
79. Snad tomu chtěla náhoda – po otevření rodinné hrobky se prý ukázalo, že zde zbývá místo již pouze pro dvě rakve.
80. Jedno z těchto posledních míst dostala nyní Kateřina z Ludanic.
81. Její rakev provázal Petr Vok až do krypty, jako by se chtěl i sám podívat na poslední místo v hrobce, které zbývalo.
82. Bylo to místo vyhrazené jemu.
83. Smrt paní Kateřiny nebyla překvapením a mnozí ji už dlouho očekávali.
84. Vábila je vidina získání podílu na dědictví, které zůstalo bez dědice.
85. Zájemci se hlásili ještě za jejího života.
86. Mezi prvními se objevili na krumlovském zámku mluvčí italského rodu Ursiniů, jejichž domnělé příbuzenství s Rožmberky bylo vítanou příležitostí a záminkou k jednání o adopci některého z Ursiniů za syna Petra Voka.
87. Ursiniové (Orsini) byli potomky slavného římského rodu Guelfů, odvěkých rivalů rodového klanu Colonnů.
88. Z rodu Ursiniů pocházeli papežové Celestin III., Mikuláš III., Benedikt XII. a řada římských politiků a vojevůdců.
89. Váha a význam tohoto rodu byla koncem 16. století již ve znamení ústupu ze slávy.
90. Ursiniové v této době jsou již zcela ve vleku bojovné katolické politiky římské kurie.
91. Rožmberské dědictví mělo podepřít klesající váhu a moc tohoto katolického rodu.
92. Uplatnění domnělých dědických práv Ursiniů by ovšem v kontextech české politiky znamenalo významné posílení katolické strany, a proto neudivuje, že mezi nejagilnějšími mluvčími těchto italských vévodů nacházíme právě Polyxenu z Rožmberka, vdovu po vladaři Vilémovi.
93. Petr Vok skutečně alespoň na jistou dobu tomuto nátlaku podlehl a v roce 1595 se na naléhání paní Polyxeny setkal s Františkem Ursinim, synem vévody Gravinského.
94. Mladý italský vévoda byl přijat na Krumlově pohostinně, avšak cíle, k němuž směřoval, se mu nepodařilo dosáhnout.
95. Kromě štědrosti rožmberského vladaře, který jej vypravil na cestu zpět domů, nezískal nic.
96. O těchto jednáních se nedochovaly bližší zprávy.
97. Víme jen, že se proti dědickému požadavku italských vévodů velmi energeticky postavil Jan Jiří ze Švamberka, dovolávající se vzájemné dědické smlouvy mezi oběma rody.
98. Nešlo ovšem pouze o protest Vokova přítele Jana ze Švamberka.

99. Sám Rožmberk mohl snadno pochopit politický podtext iniciativy paní Polyxeny a dovedl dobře odhadnout cíle, které tu byly sledovány.

100. Zřejmě skutečně sám věřil v rodové příbuzenství Rožmberků a Ursiniů (dnes víme, že bylo vymyšleno v době Oldřicha II. z Rožmberka – což ovšem Petr Vok nemohl vědět), ale tato skutečnost u něho nepřevážila nad zájmy zemskými.

Příloha č. 3 – Vědecký text z oboru český jazyk

(ČECHOVÁ, Marie. *Čeština - řeč a jazyk*. 3., rozš. a upr. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-7235-413-9.)

1. Styl bývá běžně chápán jako jev parolový/řečový/komunikační, neboť právě individuálnost jazykového projevu a individuálnost stylu tohoto projevu jsou veličiny neoddělitelné, jedna je podmínkou druhé.

2. Ale styl je i jevem systémovým, jazykovým, tedy textovým (v našem chápání).

3. To lze doložit existencí stylových norem s vymezením objektivních stylů, stylových typů a stylových vrstev.

4. Vymezení stylových vrstev je založeno na relativně stálých stylových vlastnostech jazykových prostředků.

5. Přitom samozřejmě je nutno zvažovat vliv kontextu a situace na vyznění stylově příznakových prostředků.

6. Kontext může obměnit, nebo dokonce zcela obrátit stylový účín určitého prostředku (viz ironie, satira).

7. Vlastností komunikátu a textu je tedy i jeho styl (sloh).

8. Styl má integrační funkci a tím se podílí na výstavbě smyslu projevu, má funkci charakterizační a diferenciací: odlišuje jeden projev od jiného a naopak ho přiřazuje k určitému druhu textů.

9. Styl je vlastností nejen jazykového projevu, ale různých lidských výtvorů, existuje styl architektonický (např. románský, sportovní), styl literární (např. romantický, realistický), ale i styl životní (asketický, rozmařilý), sportovní styl (např. různé styly skoku do výšky), styl oblékání (romantický, sportovní), styl bytového zařízení (Ludvík XIV., *biedermeier*).

10. Jazykový styl bývá vymezován jako způsob výběru a uspořádání jazykových prostředků v jazykových projevech.

11. To je chápání užší, vymezené podle hlavních činností, které při tvorbě projevu probíhají, na rozdíl od širšího pojetí, podle něhož styl (sloh) je jednotící (sjednocující) a zároveň diferencující princip jazykového projevu: právě podle stylu mnohdy poznáme jeho autora (odlišíme např. styl Karla Čapka a Vladislava Vančury), nebo aspoň zařadíme projev do určité doby nebo k literárnímu směru (jde-li například o báseň poetickou, nebo realistickou).

12. Podmínkou existence stylu jsou variantní, tj. synonymní, a zároveň konkurenční prostředky, mezi nimiž se vybírá (srov. např. básně věnované měsícům březnu a listopadu od K. Tomana, V. Nezvala, Fr. Hrubína a J. Seiferta), tedy možnost vyjádřit totéž různými způsoby; ty jsou uživateli k dispozici a přitom zároveň si vzájemně konkurují.
13. Rozlišují se tyto základní slohové útvary: zpráva a oznámení, vypravování, popis, výklad, úvaha.
14. Slohové útvary jsou zobecněné druhy jazykových projevů, založené na tzv. slohových postupech.
15. Slohový postup je abstraktní modelová struktura způsobu podání, zpracování tématu.
16. Rozlišují se slohové postupy: informační (sdělovací, oznamovací), vyprávěcí, popisný, výkladový, úvahový.
17. Dva posledně jmenované postupy bývají někdy spojovány do postupu společného, výkladově-úvahového.
18. Informační slohový postup podává fakta (co, kdy, kde se stalo nebo stane) bez zvláštního formálního zpracování, jen ve věcných (místních, časových) nebo formálních (abecedních) souvislostech.
19. Vyprávěcí postup podává děje, události, příběhy jako jedinečné v jejich časovém průběhu, a proto se vyznačuje snahou o zajímavost, o napětí a to se odráží v rozmanitosti a pestrosti vyjadřování (zvláště ve využívání dějových sloves, přítentu historického / vyprávěcího při uvádění děje probíhajícího v minulosti, přímé, neznačené přímě, polopřímé řeči...).
20. Mezi rématy výpovědí (vět) se uplatňují vztahy kauzální/příčinnosti vedle temporálních/časových.
21. Často se při vypravování uplatňuje postup shodný s postupem děje (jak jeho etapy za sebou následovaly), jindy jde o vypravování s rámcem (vychází se z konce události a pak se vypravování vrací k jejímu začátku).
22. Obratný vyprávěč různé postupy působivě kombinuje.
23. Z tematických posloupností se uplatňuje především tematizace rématu.
24. Popisný postup vystihuje charakteristické, příznačné rysy, znaky objektů i dějů (např. pracovních postupů – takový popis může sloužit i jako návod k činnosti) v určitém pořádku, zpravidla podle toho, jak jsou objekty uspořádány, nebo podle toho, jak děje probíhají.
25. Předměty se popisují zpravidla v ustáleném pořadí: zdola nahoru, zleva doprava, zpředu dozadu...
26. Jindy se postupuje od nejdůležitějších nebo nejnápadnějších rysů k vedlejším nebo méně nápadným.
27. Významné místo mají v popise hodnotící slova, zvláště přídavná jména, a příslovečné výrazy místní, časové, aj.
28. Mezi rématy výpovědí (vět) se často realizují vztahy enumerativní/výčtové.

29. Z tematických posloupností se uplatňuje nejčastěji průběžné téma u popisu statického, kdežto u popisu dynamického (dějového) tematizace rématu.
30. Na popisném postupu je založen i popis osoby a zčásti i charakteristika.
31. Při ní popisujeme osobu buď přímo (pojmenováváme její vlastnosti, např. rozlišujícími a hodnotícími přídavnými nebo podstatnými jmény) – přímá charakteristika, nebo nepřímo.
32. V tomto případě se vedle popisného postupu uplatňuje i postup vyprávěcí (např. vypravujeme událost, při níž se projevil určitý charakteristický rys osoby) nebo úvahový (představují se postoje a názory příslušné osoby) – pak jde o charakteristiku nepřímo.
33. Popis, zvláště přírody, s výraznými subjektivními rysy, danými přístupem autora, se označuje jako líčení.
34. Výkladový postup spočívá ve vysvětlování podstaty určitých jevů.
35. Na rozdíl od popisování (i odborného) však postihuje vnitřní souvislosti a vztahy, podmínky vzniku a trvání jevu i jeho následky.
36. Mezi rématy výpovědi (vět) se uplatňují často vztahy explikativní/vysvětlovací a kauzální/příčinnostní, tematické posloupností jsou založeny nejčastěji na tematizaci rématu.
37. Výkladový postup spolu s (odborným) popisným jsou základní pro oblast odbornou; oba postupy jsou založeny na odborném výrazivu, terminologii.
38. Úvahový postup záleží v předkládání (prezentaci) autorových osobních názorů, zamýšlení, hodnocení, postojů k jevům skutečnosti a především argumentů.
39. Tento postup se často kombinuje s postupem výkladovým (v odborné oblasti) nebo s postupem vyprávěcím (v umělecké oblasti).
40. Autor z výkladu jevu nebo z vyprávění události vychází nebo jimi své úvahy ilustruje, doplňuje.
41. Na rozdíl od výkladu se v úvaze uplatňují subjektivní postoje autora a to se odráží i ve volbě jazykových prostředků, často hodnotících a expresivních.
42. Ve vyjadřovací praxi se s jednotlivými postupy nesetkáváme zpravidla v jejich čisté podobě, spíše se v jednom jazykovém projevu vyskytují vedle sebe a v návaznosti na sebe různé slohové postupy.
43. Např. při vyprávění událostí je nejdříve popsáno místo děje, také výklad o nějakém zařízení se uvádí jeho popisem, po skončení výkladu může následovat úvaha o jeho budoucím praktickém uplatnění.
44. Pro každou slohovou oblast/sféru, pro určitý funkční styl jsou příznačné určité formy projevu.
45. Nelze ovšem říci, že by určité formy, slohové útvary, byly omezeny jen na jednu slohovou oblast.

46. Např. k nejběžnějším druhům projevů prostředstvovacích patří oznámení, zpráva (např. internetová, e-mailová, esemesková), jednoduchý popis a prosté vypravování, běžné rozhovory, osobní dopisy.
47. Do oblasti odborné se řadí vědecká pojednání a výklady, odborné referáty, recenze, ale také učební texty a popularizační výklady a praktické odborné popisy a výklady.
48. Mezi nejčastější administrativní útvary náleží úřední dopisy, žádosti a životopisy často s prefabrikovanou výstavbou, danou přesným textovým vzorcem (např. tzv. strukturovaný životopis).
49. Všechny projevy odborné a administrativní oblasti jsou racionální, bez citového zabarvení.
50. Také publicistika zahrnuje různé formy psané i mluvené.
51. Některé mají úvahový charakter a zabývají se významnými společenskými problémy, např. příspěvky komentující konkrétní aktuální události – komentáře, dále zpravodajské útvary (zprávy, oznámení) – ty se někdy z publicistického stylu vyčleňují jako samostatné, neboť mají funkci pouze zpravovací, nikoli persvazivní (přesvědčovací).
52. Dříve byly na předních stranách novin redakční články oficiálního charakteru, úvodníky, ty z novin zmizely, v současných společenských podmínkách nemají uplatnění.
53. V oblasti publicistické jsou časté i reportáže, útvary založené na popisování, v nichž autor s dokumentární přesností informuje o zajímavých místech, prostředcích, dějích, a to na základě své přímé zkušenosti, dále fejetony, v nichž se autoři vyslovují k aktuálním jevům, ale vždy lehkým, humorným, někdy i ironickým způsobem s cílem kritizovat, vyvolat odezvu.
54. Řečnické projevy, jako řeč, proslov, přednáška, jsou většinou budovány na obdobných postupech jako projevy publicistické, popř. odborné – záleží na jejich charakteru (zda je více získávací, přesvědčovací, nebo odbornězpravovací).
55. Jejich významným znakem je oficiálnost a mluvenost.
56. Styl umělecké literatury obsahuje v rámci základních literárních druhů – lyriky, epiky, dramatu, veršovaných (poezie) i neveršovaných (próza) – bohatou škálu žánrů, např. v poezii: píseň, sonet, óda, hymnus, v próze: román, povídka, novela, črta, v dramatu: tragédie, komedie.
57. Využívá nejrůznějších slohových postupů a útvarů, vypravování, popisu, líčení (subjektivního lyrického popisu), úvahy i dalších.
58. Vztah spisovnosti a stylovosti je příznačný svou dynamičností a relativností.
59. Oba pojmy – spisovnost a stylovost – se vzájemně ovlivňují a podmiňují; přitom nelze stylovost omezovat na spisovnost, tzn. že styl se uplatňuje v projevu bez ohledu na to, zda je, či není spisovný; stylové kvality mají i projevy nespisovné.
60. Spisovný jazyk však disponuje nejdiferencovanějším repertoárem výrazových prostředků, a proto se ve spisovných projevech styl může uplatnit výrazněji.

61. Oba pojmy navíc podléhají vývojovým změnám a jsou ovlivňovány i dalšími činiteli: frekvencí a expresivitou užívaných jazykových prostředků, styl zvláště dobovými zvyklostmi a módou.
62. Odborné, administrativní a publicistické projevy, tj. projevy patřící k věcným stylům, mívají za základ spisovné vyjadřování.
63. Jsou-li realizovány mluvenou formou, setkáváme se i v nich s prostředky z jiných útvarů národního jazyka (obecněčeské nebo nářeční podoby, profesní výrazy apod.), avšak oficiální projevy řečnické bývají spisovné a mají obvykle ráz vyššího stylu.
64. Umělecká literatura na rozdíl od projevu odborného a publicistického využívá všech útvarů (a prostředků různých vrstev) národního jazyka, od knižního spisovného jazyka přes obecnou češtinu, místní nářečí, profesní mluvu až po slang a argot.
65. Oblast prostého sdělování, spontánního, bezprestižního, zvláště důvěrného, není omezoována na prostředky spisovné.
66. Naopak nejčastějšími prostředky této oblasti jsou v Čechách obecná čeština a na Moravě a ve Slezsku příslušný interdialekt nebo dialekt.
67. V komunikační praxi vznikají projevy značně heterogenní, kombinující – záměrně i nezáměrně – prostředky spisovné a nespisovné, stylově vyšší a nižší.
68. Různé druhy jazykových projevů a celé jejich oblasti jsou různě náročné na výběr jazykových prostředků.
69. Jazykových prostředků z hlediska stylového, citového a dobového neutrálních se užívá ve všech funkčních stylových oblastech a ve všech druzích projevů, jsou to prostředky systémově bezpříznakové.
70. Vedle neutrální stylové vrstvy jazykových prostředků jsou vrstvy prostředků stylově zabarvených: vrstva prostředků hovorových, běžnědorozumivacích (kytka, fotit, mít pod čepicí), odborných (meningitida, okolík, krakorec) a uměleckých, event. básnických – např. starší poetismy (luna, znoj, vesna, smavý, dštít).
71. V kultivovaném projevu prostěsdělovacím se užívá převážně prostředků neutrálních a hovorových, zpravidla se v něm nevyskytují lexikální prostředky zastaralé a knižní (jako je zájmeno an, ana, ano, výrazy potažmo, posléze) ani zastaralé gramatické podoby, např. přechodníky, zvláště minulé, infinitivy na -ti nebo předminulý čas.
72. K vyjádření osobního zaujetí a hodnocení slouží citově zabarvené výrazy i věty, např. zvolací, rozkazovací, práci.
73. V odborných textech založených na pojmovosti je nutná přesnost a jednoznačnost vyjadřování.
74. Té se dosahuje pomocí jednoznačně užitých pojmenování, především odborných názvů / termínů, a propracovanou stavbou větou, která vystihuje vztahy mezi jevy skutečnosti.
75. K tomuto často slouží věty složené (jinde označované jako tzv. podřadná souvětí) a věty bohatě rozvitými členy a polovětnými konstrukcemi, texty s důmyslně propracovanou výstavbou a logicky členěné.

76. Publicistické projevy, jež mají za cíl především získávat a přesvědčovat adresáta, usilují o aktuálnost, zajímavost, rozmanitost a působivost, a proto užívají např. příležitostných aktualizačních, jež připomínají projevy umělecké, někdy však tak činí neorganicky, násilně.

77. Z oblasti odborné přebírají publicistické termíny.

78. Tím, že jich užívají mimo odborný text, je rozšiřují, ale zároveň posouvají jejich jednoznačné užití – jde o tzv. determinologizaci.

79. Pro publicistiku je vedle aktualizace typická i automatizace vyjadřování (pomocí vyjadřovacích „panelů“, někdy se dokonce opakují celé bloky výrazů) vznikající z nutnosti rychlé formulace, ale také z pohodlnosti novinářů – to pak vede k častému užívání bezobsažných frází.

80. Vyjadřování umělecké (na rozdíl od odborného, které je spíše abstraktní, pojmové) bývá konkrétní, obrazné, názorné.

81. Autor vybírá z nejrozmanitějších prostředků synonymních, a to podle svého osobního vkusu.

82. Právě projevy umělecké se vyznačují největší individualitou.

83. Všechny projevy umělecké spojuje estetická působivost.

84. Rozdíl mezi mluveností a psaností bývá někdy zdůrazňován tak, že se dokonce vymezují dva různé jazyky, nebo se naopak popírá samostatná existence těchto dvou forem vyjadřování.

85. Nepochybně však ve všech stylových oblastech se projevují rozdíly mezi projevy mluvenými a psanými.

86. Liší se např. mírou vázanosti na komunikační situaci, náročností zpracování tématu.

87. Přitom však mnohé projevy mívají smíšený charakter (SMS, internetová komunikace aj.).

88. Projevy mluvené počítají více než psané s tím, že některé přímo nevyřčené skutečnosti jsou zřejmé ze situace projevu a ze souvislosti, mohou být implicitnější než psané.

89. Proto z hlediska užitých jazykových prostředků mají své zvláštnosti.

90. K nim patří eliptické vyjadřování v oblasti slovní, větné i textové výstavby, nedokončování výpovědí / apoziopese, anakoluty a jiné syntaktické nepravidelnosti, časté je užívání smíšených kódů (např. spisovné a obecné češtiny).

91. Na druhé straně bývají tyto projevy obsírnější než psané, a to s ohledem na příjemce (aby vše stačil vnímat), ale i ze subjektivních důvodů autora (něco chce zdůraznit, k něčemu má osobní vztah...).

92. Mnohé v projevu dokreslují gesta a mimika autora, popř. adresáta, a jiné mimojazykové/extralingvální, neverbální prostředky doprovázející řeč.

93. Např. kývání hlavou ve směru vertikálním znamená u nás souhlas (u Bulharů nesouhlas), zvednutý ukazovák značí výstrahu: pozor!, třesení brady je znakem rozechvění mluvčího,

přivřené až zavřené oči posluchače mohou signalizovat jeho nezáměr o projev, jindy však soustředění na recepci projevu, přemýšlení, takže tyto prostředky nejsou vždy jednoznačné.

94. Významná je intonace projevu, jeho frázování (členění) a užívání pauz, síla hlasu, tempo řeči apod., tj. parajazykové/paralingvální prostředky.

95. Např. dlouhé pauzy bývají příznačné pro autorovu váhavost, zesílení hlasu může znamenat snahu vyjádřit, že jde o důležité sdělení, ale také může být výrazem autorova rozčilení – zvláště je-li zesílení spojeno se změnou výšky hlasu.

96. V různé situaci a podle různé intonace může např. slovo prosím (izolované, užitě jako výpověď) znamenat žádost, nabídku, otázku, reakci na oslovení (Prosím? /co jste říkal?/ Je tady pan Nováček? Prosím /ozve se pan Nováček/).

97. Projevy mluvené na rozdíl od psaných jsou bezprostřednější, bývají citově zabarvenější, protože směřují přímo k posluchači, reagují na jeho chování.

98. Mluvený projev klade na mluvčího jiné nároky než projev psaný.

99. Obratný mluvčí upravuje tempo, aby ho posluchači stačili vnímat a chápat a zároveň aby se nenučili.

100. S ohledem na posluchače frázuje (člení větný projev na kóla /větné úseky/ a používá pauzy), přiměřeně zdůrazňuje to, co má být zdůrazněno, odstiňuje intonačně i silou hlasu projev tak, aby nebyl monotónní.

Příloha č. 4 – Populárně naučný text z oboru český jazyk

(ŠLOSAR, Dušan. *Jazyčnick*. Praha: Horizont, 1985.)

1. Sociální zařízení – souhrnný název pro toalety, koupelny, šatny apod. se už natolik vžil, že nám většinou ani nepřipadá zvláštní, i když adjektiva sociální užíváme obvykle v kontextech jiných: sociální pokrok, sociální zabezpečení, sociální referent, sociální případ, sociální poezie . . .

2. Základní jeho význam je totiž „týkající se lidské společnosti“ a pak také znamená „zaměřený k zlepšení společnosti“.

3. Jak se z těchto abstraktních významových okruhů dostalo k označování toalet a koupelen?

4. Zřejmě ve stavbařské terminologii.

5. Projektanti velkých závodů potřebovali terminologicky odlišit části provozní, výrobní, od částí sloužících k hygieně a pohodlí zaměstnanců.

6. Přívlastek sociální tu měl vyjadřovat protiklad k adjektivu provozní či výrobní.

7. Bylo to nepochybně rozlišení potřebné, neboť se v projekčních organizacích a stavebních podnicích rychle rozšířilo a odtud přešlo i do běžného užívání u neoborníků.

8. Proto mluvíme také např. o sociálních zařízeních ve školách a institucích.

9. Ale nazývat sociálním zařízením bytovou koupelnu a WC je přece jen zbytečné: v bytě nerozlišujeme část „provozní“ a „sociální“ - a hlavně: pro ona bytová zařízení už existuje dávno vžitý název příslušenství bytu.

10. A proto dá-li se označení sociální zařízení respektovat jako potřebné ve stavbařské terminologii, není asi příliš vhodné při vyjadřování běžném, ne odborném: adjektivum sociální je tu přece jen příliš vzdáleno od svého původního významu, v němž se ho převážně užívá.

11. Kdysi nedávno jsem slyšel stížnost na to, že se stále častěji čte a slyší obrat otevřít zasedání, konferenci, kongres a že se ho užívá nesprávně místo obratu zahájit zasedání.

12. Je pravda, že spojení zahájit zasedání je vžité a považuje se za „normální“, i když jeho historie není jednoduchá: dnešní význam slovesa zahájit vznikl v minulosti výrazným významovým posunem v právnickém jazyce z původního „začít hájit“ (v tomto významu se slovesa zahájit stále užívá v odborném jazyce mysliveckém a lesnickém).

13. Také ve slovenštině zahájit má stejný význam, jaký mělo ve starší češtině, kdežto novočeskému zahájit (zasedání) odpovídá dnes slovenské otvorit' (zasadanie), shodující se motivací pojmenování s většinou evropských jazyků, např. s ruským otkryt', německým eröffnen, francouzským ouvrir atd.

14. Dovedeme si hned domyslet, že na vznik českého obratu otevřít zasedání měla jistě největší vliv právě slovenština a ruština a že jeho podporou byla skutečnost, že jde o tzv. europesismus, obrat vyskytující se ve většině evropských jazyků.

15. Asi se není třeba bát toho, že by nový obrat otevřít zasedání zcela vytlačil z užívání dobré české zahájit zasedání.

16. Spíš bude fungovat jako synonymum, které se uplatní hlavně proto, že dosud žádný vžitý souznačný výraz neexistoval a při dnešní (trochu přebujelé) obřadnosti při uvádění nových zařízení a institucí do provozu a velké frekvenci nejrůznějších oficiálních rokůvaní je pro novinářský jazyk potřebný.

17. Právě v publicistice bude asi jeho hlavní doména.

18. Kdybych šel neznámým lesem nebo kolem vojenského objektu a narazil bych na ohradu nebo ostnatý drát, nadál bych se, že poblíž uvidím tabulku s nápisem *Vstup přísně zakázán*.

19. Strohý styl tohoto nápisu je tu zcela na místě: jde o projev státní moci, jež bývá autoritativní a nesmlouvavá,

20. Bylo by vlastně podivné, kdyby její jazykový projev byl jiný.

21. Ale ne vždy, když vidíme tabule se zákazy, jde o totéž.

22. Vlastně většinou se setkáváme se zákazy tam, kde by neměl dominovat význam podřízenosti.

23. Nejnepřiměřenější je tato jazyková forma v místech, kde se lidé scházejí za zcela jinými cíli, než je uvědomovat si vztahy podřízenosti a nadřízenosti, někdy dokonce za cílem právě opačným.

24. Tak třeba v divadelní budově.

25. Hned u vstupu nemůžeme přehlédnout nápisy *Po začátku představení vstup do hlediště zakázán* a řada prostor v budově bývá opatřena nápisy zakazujícími kouření.
26. A přece kdyby na dveřích do hlediště nic nebylo a uvaděči po zhasnutí prostě přestali uvádět, kdyby kuřáci místo zákazu kouření našli informaci o tom, kde je v divadle kouření dovoleno, bylo by cíle dosaženo také.
27. Čeština má naštěstí širokou škálu možností jak vyjádřit pokyn: od prosby přes neutrální informaci k přímému vybídnutí.
28. Zákaz a autoritativní přísný zákaz jsou formy opravdu extrémní.
29. Bylo by na místě uvědomit si vždy rozsah této stylové škály, zvážit skutečný vztah mezi původcem a adresátem a pak si teprve vybrat.
30. Například výzva *nekouřit* by mohla být vyjádřena takto:
v divadle, ve výstavní síni: *Kuřárna je vlevo*
v čekárně: *Nekuřte prosím*
u benzinového čerpadla: *Kouření zakázáno*
ve věznici a v muničním skladě: *Kouření přísně zakázáno*.
31. Tuto škálu je možno ještě rozšířit.
32. Má tu výhodu, že nás od zákazů téměř osvobozuje.
33. Netýká se samozřejmě pouze kouření!
34. Muzea či rezervace lidové architektury, které vznikají ve společnosti unavené uniformitou a odlišnou povahou soudobých obytných a užitkových staveb, jsou pojmenována podle stockholmského parku Skansenu, kde byl uspořádán první takovýto historický soubor.
35. Jméno tohoto parku lze přeložit: je to vlastně totéž slovo co české šance, opevnění.
36. Důležitější pro nás ovšem je, že ve švédštině, která nezná hlásku z, se toto slovo vyslovuje stejně, jako se píše, tedy [skansen].
37. Není tedy důvodu, proč bychom my měli toto slovo přejaté ze švédštiny vyslovovat jinak než v původním jazyce, když nám v reprodukci původní výslovnosti nepřekáží nic v češtině nevyslovitelného.
38. Slovníky soudobé češtiny uvádějí sice obě možnosti, ale znění -z- se opírá, jak jsme si ukázali, pouze o nekultivovaný úzus a jinak není opodstatněné ničím, než snad tím, že obdobná výslovnost pronikla už dřív v řadě slov jako konzerva, cenzura, penze apod.
39. Výslovnost [skanzen] pak zpětně ovlivňuje i grafiku a tak se objevují nefunkční pravopisné dublety skansen / skanzen.
40. Nepřipouštíme-li však právem ve spisovné výslovnosti podoby [renezance], [diskuze] nebo [konzert], není důvodu, proč bychom měli nekultivovanou výslovností podobu povyšovat na normu u kulturního slova skansen.

41. A proto odpověď na otázku položenou nadpisem zní: pišme skansen a toto slovo vyslovujeme stejně, jako se píše.
42. Hltnost, chybovost a mnoho dalších podobných pojmenování jsou slova, která u některých uživatelů jazyka vzbuzují pochyby o své oprávněnosti, zvláště tehdy, když se s nimi setkají poprvé.
43. Jde většinou o pojmenování, která mají povahu statistických termínů nebo podobných odborných názvů.
44. Nejsou to slova stará: většinou vznikla teprve v druhé polovině našeho století.
45. Jejich východiskem byla zřejmě už starší jména jako nezaměstnanost, která se mohla chápat jako „stav nezaměstnaného“, ale i jako „početní zastoupení nezaměstnaných“.
46. Analogicky potom vzniklo pojmenování nemocnost, kterému se už nemohlo rozumět jako pojmenování stavu (ten je vyjádřen základním slovem nemoc), nýbrž jen jako statistickému vyjádření „zastoupení nemocných“, a další termíny jako úrazovost, rozvodovost, sňatečnost, směnnost atd.
47. V době rozvoje statistiky, vyvolaného potřebami plánování, to jsou termíny velmi potřebné.
48. Jejich tvoření se přitom nic nestaví v cestu; příponou -ost lze připojit ke každému adjektivnímu základu.
49. Tak postupně vznikla početná řada nových slov se sufixem -ost, z nichž většina má povahu odborných termínů.
50. K nim patří i náš první příklad z nadpisu: *hltnost vodní turbíny* je veličina vyjadřující „množství vody proteklé turbínou za časovou jednotku“.
51. Taková slova mohou vznikat i příležitostně.
52. Slova chybovost užil kdysi čtenář týdeníku *Nové knihy* a vyjádřil jím zastoupení neopravených tiskových chyb v některých knihách.
53. Z ohlasů bylo zřejmé, že ne každému se jeho slovo líbilo, ale příčinou nepříznivého přijetí byla jistě jen jeho neobvyklost.
54. Je totiž utvořeno správně a je všeobecně srozumitelné – stejně jako další zástupci tohoto typu, kteří teprve vzniknou.
55. Nedůvěra k mnoha slovům pramení totiž často pouze z toho, že vzhledem k sporadickému výskytu jsou neobvyklá, nevžitá.
56. Ale tato vlastnost nemůže být kritériem k posuzování jejich vhodnosti či oprávnění.
57. Hranice mezi národy a jejich jazyky nejsou neprodyšné a je přirozené, že tam, kde se mluvčí aspoň trochu stýkají, dochází k vzájemnému přejímání slov.
58. Toto přejímání je živější například mezi slovanskými jazyky, protože jsou si vzájemně blízké gramaticky i lexikálně.

59. Ale i kontakt mezi českými a německými mluvčími vedl v minulosti k takovému vzájemnému předávání slov.
60. Je pochopitelné, že počet slov německého původu v češtině bude vyšší než množství českých slov v němčině: vzhledem k známé zeměpisné a početní situaci obou národů, v minulosti se Češi dostávali do styku s německy mluvícími národy relativně častěji, než tomu bylo naopak.
61. A proto se slova českého původu objevují hlavně v těch německy mluvících oblastech, kde byl kontakt nejživější: v Rakousku a v Bavorsku.
62. A tak rakouská němčina zná například slova Buchtel, Powidel a Schmetten („smetana“) a samozřejmě i Klobasse a Kren (jemuž Němci říkají Meerretich).
63. Ve Vídni už kdysi dávno zdomácnělo slovo Feschak, na němž je ovšem česká jen přípona, a na daleko širším území slovo Halunke („holomek“).
64. Také středoněmecká slova Kretscham („krčma“) a Kretschmer („krčmář“) jsou česká nebo aspoň slovanského původu.
65. Nejen Rakušané, ale i Švýcaři a Němci znají ovšem Sliwowitz či Slibowitz.
66. Dalším přímo moravským vkladem do německé kultury bude slovo Rapusche s významem „hra v karty“ nebo „hospodská rvačka“, v němž filologové vidí základ rubačka – arci trochu zkomolený.
67. Vzhledem k tomu, že všichni víme, že při podobných příležitostech bývá už výslovnost trochu narušena, můžeme na jejich domněnku přistoupit.
68. A také v rakouském a bavorském Tuchent se nepochybně tají česká duchna.
69. A takových slov existuje ještě více.
70. Největší zásluhu na jejich rozšíření měli asi řemeslníci na vandrech a krajánci.
71. Jazyk byrokrata má už svou neblahou tradici.
72. Kdysi v 16. století, v době humanismu museli byrokraté psát a mluvit vytříbeným stylem, ale to byl bohužel vrchol i konec slávy českého úředního jazyka.
73. V době pobělohorské začal jazyk vyhlášek a přípisů nikým nekultivován upadat.
74. A přestože se pak češtině podařilo v době národního obrození z pobělohorské deprese zotavit, úřední jazyk se na svou někdejší vysokou úroveň zpět nepropracoval.
75. Byrokrati, odolní posměškům v minulém století, za předmnichovské republiky i dnes, užívají jazyka způsobem, jakým by ho jinak nepoužil nikdo a za žádných okolností.
76. Tak jeden brněnský podnik prováděl plakátem nábor na vykládku exponátů v závodě doprava.
77. Normální člověk by si to oznámení vyložil nejspíš jako vítanou pracovní příležitost pro leváky, kteří by tu nemuseli skládat bedny přes ruku, protože vše se přece vykládá jen doprava.

78. Byrokrat ovšem nemínil vykládku doprava, jemu šlo o závod doprava.
79. Tak se totiž rozhodl říkat nakládačům a vykládačům – bez valného zření k tomu, jak si jeho formulaci může vyložit každý, kdo myslí a mluví jinak.
80. Těžkopádný a v mnoha případech i směšný úřední „styl“ má však možnosti značné publicity, a tím i nepříznivého ovlivňování jazykového povědomí mnoha lidí.
81. O to je počínání tvůrců „úředního jazyka“ trestuhodnější.
82. Kritický postoj ke sloům cizího původu, s jehož projevy se občas setkáváme, bývá obvykle zaměřen špatným směrem: totiž proti samé existenci prvků přejatých z jiných jazyků, které prý porušují čistotu jazyka, jsou v něm zbytečné atd.
83. Takovému postoji říkáme purismus.
84. Historie jazyka však tento názor vyvrací: potřebná slova převzatá z cizích jazyků se postupně stávají nedílnou součástí naší slovní zásoby.
85. Dnes si už ani nejsme vědomi cizího původu slov jako peníze, cibule, škoda, páteř, bažant a velkého množství jiných slov, která čeština přejala ve starších dobách svého vývoje.
86. Slova skutečně zbytečná totiž po čase mizí sama, bez našeho vědomého přičinění.
87. Místo toho je na místě spíš kritický postoj k nesprávnému užívání cizích slov.
88. Třeba přídavné jméno notorický je odvozeno od latinského notus „známý“.
89. Při užívání se u nás významově specializovalo; dnes znamená spíš „nechvalně známý“ : častěji je uslyšíme ve spojení notorický lenoch než notorický dobrák.
90. Nadto má tu výhodu, že lze od něho snadno vytvořit příslovce: spojení notoricky nepříznivý (postoj) bychom mohli domácím slovem vyjádřit jen opisem: „jak je známo, nepříznivý“.
91. Notorický je tedy slovo potřebné.
92. Ale zato je zcela zbytečné v nejužívanějším spojení je notoricky známo (= je známo, že je známo?).
92. Proti tomuto spojení však málokdo něco namítá.
93. A právě proti takovému nepřesnému či vůbec nevhodnému užívání přejatých slov je třeba zaměřit opravné úsilí spíš než proti samé jejich existenci.
94. Název pro otřesy půdy na Marsu, o nichž víme díky kosmickým sondám, začali astronomové zavádět ve svých odborných pojednáních.
95. Marsotřesení je ovšem termín zbytečný a ve skutečnosti chybný.
96. Zbytečný proto, že nepojmenovává jev nějak kvalitativně odlišný od otřesů na naší planetě, a bylo by proto neúčelné týž jev nazývat různě, jen podle místa výskytu na různých planetách (či na Měsíci).
97. Chybný proto, že předpokládá, jako by termín zemětřesení, který byl předlohou pro jeho tvoření, byl odvozen z názvu naší planety Země.

98. Nemůže tak tomu být už proto, že nejde o otřesy celé planety, nýbrž o vlnění úseků na jejím povrchu, o pohyby půdy.

99. Jak svědčí i synonymum pro zemětřesení – otřesy půdy, je první část složeniny zemětřesení slovo země s malým z, znamenající „zemský povrch, půda“, nikoli Země jako „třetí planeta sluneční soustavy“.

100. Nadto by tvoření zvláštních názvů pro pohyby povrchu na všech planetách předpokládalo celkem devět složených názvů, mezi nimi i např. venušetřesení nebo plutotřesení (nebo plutonotřesení?).

Příloha č. 5 – Vědecký text z oboru biologie

(KOČÁREK, Eduard. *Biologie člověka*. Praha: Scientia, 2010. Biologie pro gymnázia. ISBN 978-80-86960-47-0.)

1. Člověk patří k mnohobuněčným organismům.
2. Základními stavebními a funkčními jednotkami jeho těla jsou buňky (obr. 1.1).
3. Ty mají určité vnitřní uspořádání a jsou tvořeny molekulami mnoha různých látek.
4. Z těchto sloučenin jsou nejdůležitější voda, bílkoviny (proteiny), aminokyseliny, cukry (sacharidy), nukleotidy, nukleové kyseliny, mastné kyseliny a tuky (lipidy).
5. Velký význam mají i další organické látky (např. kofaktory různých enzymů, některé organické kyseliny, steroidy), anorganické ionty (např. draselné, vápenaté, hořečnaté, železnaté, fosforečnanové, uhličitanové a síranové) a plyny (zejména kyslík a oxid uhličitý).
6. Buňky každého mnohobuněčného organismu mají různé utváření neboli morfologii.
7. Struktura a tvar buňky má úzký vztah k její funkci.
8. Buňky se stejnou funkcí (a často i se shodnou nebo podobnou morfologií) se sdružují do tkání.
9. Tkáně pak vytvářejí vyšší funkční a stavební celky zvané orgány.
10. Aby mohly orgány vykonávat svoji úlohu v organismu (např. žaludek je závislý na přísunu potravy z hltanu a jícnu, do plic je veden vzduch z hrtanu a horních cest dýchacích atd.), musí být propojeny s jinými orgány.
11. Tak se vytvářejí jednotlivé orgánové soustavy: např. soustava trávicí, dýchací, oběhová, rozmnožovací aj.
12. Ani orgánové soustavy však nejsou navzájem nezávislé (jejich činnost musí být řízena nervovou soustavou, všechny orgány musí dostávat výživu z trávicí soustavy a kyslík z dýchací soustavy, každý orgán musí být chráněn imunitní soustavou atd.).
13. Proto vytvářejí dohromady jeden dokonale propojený funkční celek, jímž je lidský organismus, resp. lidské tělo.

14. Hovoříme-li o jednotlivých stupních organizace živých soustav, neměli bychom zůstat pouze u jedince.
15. Ekologie nás učí, že ani lidské individuum nemůže existovat samo o sobě.
16. Spolu s ostatními lidskými jedinci vytváří populaci.
17. V tomto směru můžeme hovořit o lidských populacích v různých geografických oblastech, např. v jednotlivých krajích, státech či kontinentech.
18. Poměrně uzavřené populace vytvářejí některé národnostně, etnicky či nábožensky vyhraněné skupiny osob.
19. Globálně hovoříme také o světové lidské populaci, čímž rozumíme soubor všech lidských jedinců žijících v daném časovém období na naší zeměkouli.
20. Spolu s ostatními živými organismy a abiotickými faktory je člověk součástí různých ekosystémů, z nichž některé (tzv. umělé ekosystémy) sám vytvořil a výrazně je ovlivňuje svojí činností.
21. Ani mezi přirozenými ekosystémy bychom však nenašli mnoho těch, jejichž tvářnost by nebyla zasažena lidskou aktivitou.
22. Hlavní náplní této učebnice jsou poznatky z biologie člověka.
23. Jde o samostatný vědní obor, který tvoří základ mnoha dalších přírodovědných i lékařských disciplín.
24. Biologie člověka bývá většinou ztotožňována s tzv. somatologií (nezaměňovat se stomatologií – zubním lékařstvím).
25. Tento pojem je složeninou dvou cizích slov: soma (=tělo) a logos (= slovo, popř. nauka nebo věda).
26. Je to nauka o stavbě a funkci našeho organismu.
27. I když se v názvu somatologie neobjevuje žádné z cizích pojmenování člověka, je tato věda odedávna výlučně chápána jako nauka o lidském těle.
28. Somatologie využívá především poznatky dvou dalších biologických věd: a) anatomie, která se zabývá popisem stavby těla a jednotlivých orgánů; b) fyziologie, která pojednává o funkci jednotlivých částech těla a o procesech, které v nich probíhají.
29. S fyziologií úzce souvisí biochemie, která zkoumá chemickou podstatu dějů v živých organismech a biofyzika, která popisuje tyto procesy z fyzikálního hlediska a snaží se je kvantifikovat pomocí fyzikálních parametrů.
30. Další vědou, jejíž nebývalý rozvoj ve 20. století výrazně rozšířil biologické poznání, je genetika – věda o dědičnosti a proměnlivosti organismů.
31. V 50. letech 20. století se z klasické genetiky oddělila nová vědní disciplína – molekulární genetika, která zkoumá mechanismy přenosu dědičných znaků na molekulární úrovni.
32. Další vědou o člověku, využívající biologických poznatků, je antropologie.

33. Tento název je odvozen od řeckého slova anthropos (= člověk).
34. Je to věda o člověku v nejširším slova smyslu.
35. Komplexně pojednává o tělesných i psychických vlastnostech člověka a o funkcích lidského těla od narození až do dospělosti.
36. Antropologové studují také vliv dědičnosti, tělesné aktivity, chorob a stárnutí na utváření lidského těla a jeho jednotlivých částí.
37. Antropologie pomáhá objasňovat vývin jednotlivců i velkých lidských populací, zabývá se variabilitou člověka a jeho přizpůsobením rozdílným životním podmínkám v různých dobách a v odlišných částech světa.
38. Proto má velký význam pro objasnění evoluce lidského druhu.
39. Pro široký interdisciplinární přístup bývá antropologie řazena mezi holistické nauky.
40. Molekulární biologové potvrdí, že v jádře každé naší buňky je uložena genetická informace obsahující obširný „návod“ ke stavbě celého těla.
41. Pokud bychom uměli tento návod beze zbytku „přečíst“ již u oplozeného vajíčka, dozvěděli bychom se, jak bude nový jedinec vypadat, jakými schopnostmi bude disponovat a kterými chorobami možná (nebo zcela určitě) onemocní.
42. Soubor procesů, které zajišťují bezchybný přenos genetické informace do všech buněk našeho těla, se nazývá buněčný cyklus.
43. Jeho součástí je i mitotické dělení, jehož prostřednictvím předává mateřská buňka identickou genetickou „paměť“ oběma buňkám dceřiným.
44. Začteme-li se do specializovaných učebnic buněčné biologie, budeme žasnout nad složitostí a dokonalostí, s níž je buněčný cyklus regulován.
45. Početné molekuly specifických proteinů vstupují každým okamžikem do vzájemných interakcí jen proto, aby všechny procesy na sebe vzájemně navazovaly a aby byla vyloučena jakákoliv chyba.
46. A přesto může regulace buněčného cyklu selhat.
47. Stačí jediná „odrodilá“ buňka, u níž dojde k takové poruše, a postižený jedinec může zakrátko zápasit s nádorovou chorobou.
48. Aby se z mateřské buňky vytvořily dvě buňky dceřiné, je třeba, aby se nejdříve rozdělilo její jádro.
49. Mechanismus, jímž dochází ke vzniku dceřiných jader, se nazývá jaderné dělení neboli mitóza (též mitotické dělení, obr. 4.1).
50. S jaderným dělením úzce souvisí i buněčné dělení, tj. vlastní oddělení dceřiných buněk.
51. Jadernému dělení předchází vždy syntéza neboli replikace molekul DNA přítomných uvnitř jádra.

52. Replikace DNA je složitý proces, při němž vznikají z jedné mateřské molekuly DNA dvě shodné dceřiné molekuly DNA.
53. Protože každý chromozom obsahuje jednu molekulu DNA, znamená to, že se chromozomy během tohoto procesu zdvojí.
54. Po replikaci je každý chromozom tvořen dvěma vlákny obsahujícími zcela identickou genetickou informaci.
55. Tato vlákna zvaná též chromatidy jsou propojena v jediném místě zvaném centromera.
56. Proces replikace DNA probíhá během tzv. interfáze.
57. V tomto období je jádro obklopeno jaderným obalem a v nitru buňky probíhá (kromě replikace DNA) mnoho dalších velmi významných procesů.
58. Během interfáze buňka postupně zvětšuje svůj objem a připravuje se na jaderné dělení (mitózu).
59. Na začátku jaderného dělení dochází k rozpadu jaderné membrány a jadérka.
60. Současně se kolem centrozomů vytváří zvláštní aparát tvořený mikrotubuly – tzv. dělicí vřeténko (obr. 4.1).
61. Mikrotubuly se postupně připojují k centromerám jednotlivých chromozomů.
62. Tím končí první fáze dělení zvaná profáze.
63. V další fázi zvané metafáze se chromozomy zkracují a ztlušťují a shromažďují se ve střední neboli rovníkové (ekvatoriální) rovině buňky (obr. 4.1, 4.2).
64. V tomto okamžiku se dají chromozomy dobře zviditelnit některými barvivy a pokud buňku šetrně rozrušíme, můžeme je také spočítat.
65. Izolace chromozomů v metafázi se provádí při stanovení tzv. karyotypu – tj. tabulky se seřazenými obrázky chromozomů získaných z příslušné buňky.
66. Třetí fází mitózy je anafáze.
67. V tomto období se tahem vláken dělicího vřeténka chromozomy rozdělují.
68. Rozdělením každého zdvojeného chromozomu vzniknou dvě chromatidy, z nichž každá pak putuje k opačnému pólu buňky.
69. Chromatidy se tak fakticky proměňují v samostatné jednochromatidové chromozomy.
70. V závěrečné fázi neboli telofázi jsou jednochromatidové chromozomy již shromážděny u opačných pólů buňky a vytvářejí základ budoucích dceřiných jader.
71. Začínají se protahovat a jsou postupně obklopovány nově vznikajícím jaderným obalem.
72. Uvnitř takto vzniklých dceřiných jader se opět vytvářejí jadérka.
73. V období telofáze většinou dochází i k oddělení dceřiných buněk – k tzv. cytokinezi.

74. U živočichů (včetně člověka) vzniká po obvodu mateřské buňky zvláštní proteinový prstenec, který buňku postupně zaškrcuje, až ji úplně rozdělí na dvě buňky dceřiné, z nichž každá má vlastní jádro.
75. Mitotické dělení zajišťuje, aby byla genetická informace z mateřské buňky v nezměněné kvalitě i kvantitě předána buňkám dceřiným.
76. Nové buňky tak získávají zcela identickou genetickou výbavu.
77. Mitóza je proto hlavním procesem, jenž provází růst a vývin jedince od oplození až do dospělosti.
78. Stejně tak má mitotické dělení klíčový význam při regeneračních procesech (např. hojení ran).
79. Po skončení mitózy buňka opět vstupuje do interfáze, aby se mohla připravit na další dělení.
80. Souhrn dějů, které v buňce proběhnou od konce jedné mitózy k závěru mitózy následující, se označuje jako buněčný cyklus (obr. 4.3).
81. Každý buněčný cyklus tedy zahrnuje interfázi a mitózu (označovanou též jako mitotická fáze neboli M-fáze).
82. Během života buňky se interfáze s mitózou vícekrát vystřídají.
83. Po zhruba 40-50 buněčných cyklech se lidská buňka již dále nedělí.
84. Je to podmíněno procesy stárnutí, které postupně vedou k buněčné smrti.
85. Při vývinu jedince se však mitotická aktivita buňky zastavuje v mnoha případech i dříve než po proběhnutí oněch 40-50 cyklů.
86. Nejčastěji k tomu dojde v případě, když se buňka stane integrální součástí určité tkáně a začíná vykonávat svoji funkci.
87. V tomto okamžiku není žádoucí, aby se buňky dále dělily, neboť jejich neomezené množení by způsobilo znetvoření a s ním spojenou ztrátu funkce příslušného orgánu.
88. Znamená to, že buňka je plně diferencována.
89. Získává charakteristický tvar, velikost i vnitřní strukturu, podle nichž můžeme pod mikroskopem určit i příslušnou tkáň.
90. Některé typy buněk se po úplné diferenciaci již nemohou dělit, a proto zde hovoříme o diferenciaci terminální.
91. Do této skupiny patří např. povrchové buňky kůže nebo buňky střevní sliznice.
92. U červených krvinek (erytrocytů) dokonce dochází při terminální diferenciaci ke ztrátě buněčného jádra.
93. Tyto buňky mají zpravidla krátkou životnost, a proto musí být po celý život jedince neustále nahrazovány.

94. Zdrojem pro obnovu těchto buněk jsou tzv. prekurzorové buňky, které označujeme také jako buňky kmenové.
95. Ty jsou stále přítomny v příslušné tkáni a vyznačují se tím, že nejsou terminálně diferenciovány.
96. Mohou se však bez většího omezení dělit a vytvářet dceřiné buňky, které se dále diferencují.
97. Je zajímavé, že kmenové buňky, i když jsou determinovány pro určitou tkáň, jsou stále pluripotentní.
98. Znamená to, že se teoreticky mohou diferenciovat na různé typy buněk.
99. Buněčný cyklus je regulován.
100. Některé diferenciované buňky zpravidla mohou za určitých podmínek opět vstoupit do buněčného cyklu.

Příloha č. 6 – Populárně naučný text z oboru biologie

(ZRZAVÝ, Jan, Hýnek BURDA, David STORCH, Sabine BEGALL a Stanislav MIHULKA. *Jak se dělá evoluce: labyrintem evoluční biologie*. Vydání čtvrté, v českém jazyce druhé. Praha: Argo, 2017. Zip (Argo: Dokořán). ISBN 978-80-7363-763-7.)

1. Na tomto místě si dovolíme malou odbočku k teorii vědy, která je tu – bohužel – nezbytná (ta odbočka i ta teorie).
2. Stalo se zvykem považovat vědu za vrchol poznání a věta „je vědecky dokázáno, že...“ patří k nejtěžšímu násilí, které lze v polemice použít proti bližnímu.
3. Skutečná věda je založena především na záměrném sebeomezení, na jasné definici toho, co věda spolehlivě není (a toho je dost).
4. Od dob rakousko-britského filozofa Karla Raimunda Poppera (1902-1994) se vcelku shodneme, že věda je to, co produkuje testovatelné, potenciálně vyvrátitelné (falzifikovatelné) hypotézy, pak je opravdu testuje a buď vyvrací, anebo ponechává jako (dosud) nevyvrácené.
5. Vědecká hypotéza se přímo těší na oponenturu: proto je formulována tak, aby ji bylo možno vzít za slovo.
6. Klasický příklad vědecké hypotézy je věta „všechny labutě jsou bílé“ – stačí uvidět jednu černou, abychom tuto hypotézu vyvrátili, přičemž nezáleží na tom, kolik bílých labutí jsme viděli předtím; tato věta je vědecká (vyvrátitelná), protože obsahuje slovo „všechny“, a zůstává korektně vědeckou i po svém vyvrácení, zatímco s větou „labutě bývají bílé“ se nedá nic dělat, a proto vědecká není.
7. Nežijeme tedy mezi „fakty“, ale mezi (dosud) nevyvrácenými hypotézami o nich.

8. Otázka, zda je darwinismus „věda či ideologie“ (viz box 3.7), nemá smysl, dokud si neuvědomíme, že se tu setkáváme nejméně s třemi různými úrovněmi problému.
9. První a v praxi nejdůležitější se týká reálné činnosti reálných evolučních biologů.
10. Jednotlivé evoluční hypotézy („vznikla lidská ruka z rybí ploutve?“, „je altruismus v haplodiploidním systému geneticky výhodný pro altruistu?“ a podobně) jsou perfektně vyvrátitelné – a každodenně vyvrácené jsou, úspěšně či neúspěšně, experimentálně či fylogeneticky.
11. To jsou ty desetitisíce článků ročně, zmíněné v Předmluvě.
12. Jak je to ale s vyvrátitelností darwinismu jako takového?
13. V principu existují dva moderní pokusy o jeho vědecké vyvrácení, přitom oba se vracejí do dob předdarwinovských a oba problematizují jeden z pilířů darwinismu, totiž teorii přirozeného výběru jako motoru evolučních změn.
14. V 90. letech proběhl pod praporem „*biologického strukturalismu*“ pokus o obnovu obecně platných evolučních zákonů, které – tedy nikoli selekce z neúčelné variability – jsou zdrojem diverzity živých forem.
15. Nic z toho nakonec nebylo „strukturalisté“ nedokázali předložit žádnou ucelenou teorii, která by se stala prostorem pro vytváření a testování evolučních hypotéz.
16. Druhým a vážnějším nebezpečím pro darwinismus je možný návrat *lamarckismu*, tedy nauky předpokládající, že organismy se neadaptují mimoděk, nýbrž schválně, že zdrojem adaptací je přímá adaptivní variabilita (protože se v posledních desetiletích o znovuzrození lamarckismu mluví stále častěji, podíváme se na to detailněji v kapitole o adaptacích).
17. Ale sám fakt, že tu soupeří několik zásadních alternativních vysvětlení, ukazuje na možnostech vyvrácení každého z nich, tedy i darwinismu.
18. O to důležitější je, že vyvrácen (dosud?) nebyl.
19. Zato třetí úroveň, obecný evoluční přístup ke světu, vyvrátitelná není.
20. „Evoluce“ v té nejobecnější podobě opravdu není věda, ale světonázor: je to rozhodnutí vidět svět v pohybu, aniž bychom museli hledat a zkoumat nevyzpytatelného Hybatele.
21. Evoluční teorie je logická konstrukce, kde do sebe všechno zapadá, vcelku bez ohledu na to, zda to tak opravdu chodí i v reálném světě.
22. To platí pro všechny pravé teorie, stejně jako pro matematické modely.
23. Model je pravdivý, když je vnitřně konzistentní, což ale neznamená, že musí nutně čemukoli v přírodě odpovídat.
24. Testovat se dá tedy jen to, zda teorie odráží něco v reálném světě, ne teorie samotná.
25. Z nechápání této víceúrovňové struktury evoluční teorie plynou mnohá nedorozumění.
26. To, s čím Darwin přišel, stojí na dvou zásadních pilířích – na představě společného původu všech organismů a na teorii přirozeného výběru.

27. Laikové (a kreacionisté) říkají „darwinismus“ spíše tomu prvnímu, biologové (včetně autorů této knihy) zásadně tomu druhému – to proto, že Darwin přišel s jedním z možných řešení skutečného problému, totiž otázky, co je hlavním motorem evolučních změn.
28. Přírozený výběr může a nemusí být hlavním motorem evoluce, zatímco o společném původu druhů pochybují právě jenom kreacionisté.
29. Posun od klasického kreacionismu k „teorii inteligentního designu“ (box 1.4) s sebou nese i nové akcenty v antievoluční polemice.
30. Zatímco tradiční kreacionisté (vesměs nábožensky zaměřeni odpůrci evolučního pohledu na svět) bojovali proti evolučnímu světonázoru jako takovému (s proměnlivými úspěchy), nová, soft verze kreacionismu se zaměřuje především na spory o jednotlivé evoluční hypotézy; musí to dělat, protože se tím snaží budit zdání své vědeckosti.
31. Tím si ale dvakrát nepomohli, protože se octli v oblasti, na které vlastně až tak úplně nezáleží, a lze očekávat, že budou jednoduše šeredně zklamáni: bez ohledu na to, jak dopadnou spory o původu bakteriálního bičíku (viz kapitola „redukovatelné komplexnosti“) či slepého střeva (box 6.12), s evolučním myšlením jako takovým to nepohne ani o píď.
32. To, oč se dnes biologové přou, je pro kreacionisty pod hranicí rozlišitelnosti.
33. Pokud by tedy jednou pod společným útokem lamarckistů, strukturalistů a evo-devo výzkumníků padl darwinismus, nahradí ho nějaká jiná evoluční teorie a kreacionisté zase přijdou zkrátka.
34. Těžko si představit, s jakým důkazem neevoluce by kreacionisté mohli přijít, abychom jim uvěřili; totéž ovšem platí i naopak.
35. Evoluce je příběh; na otázku, proč vyprávíme zrovna tenhle příběh a ne nějaký jiný, se obvykle těžko odpovídá.
36. Bylo by dobré mít nějaké důkazy, že náš příběh je jediný správný.
37. S „důkazy“ evoluce – i když jsou jich plné učebnice – je tradičně ta potíž, že ani 150 let dokazování nepřesvědčilo ty, kdo přesvědčení být nechtějí.
38. Prvním důkazem evoluce je přítomnost fosilií.
39. Tu lze jistě nejlépe interpretovat jako důkaz, že v minulosti obývali Zemi jiní tvorové než dnes; nicméně nahlédnutí do libovolné kreacionistické příručky naznačuje, že obecně přijatelným důkazem evoluce to není.
40. I otec paleontologie George Cuvier před 200 lety viděl ve fosiliích důkaz opakovaného stvoření spíše než evoluce.
41. Také je jisté – to za druhé – že organismy jsou flexibilní, schopné změny.
42. Problém je v tom, že skutečně pozorovatelné změny, trvající pár let, maximálně století, jsou drobné a jejich důležitost pro evoluční teorii je závislá na tom, zda evoluční teorii zastáváme či odmítáme.
43. I když si dokážeme bez problémů představit, jak udělat z malého králíka velkého králíka či naopak (což se v historii chovu králíků prokazatelně povedlo), přesvědčení, že

z takovýchto procesů lze bez problémů extrapolovat vznik obratlovců nebo jehličnanů, je zase jen věcí víry.

44. Přesvědčivými příklady, jak se vlastnosti rostlin, zvířat a mikroorganismů mohou během krátké doby změnit, mohou být umělý výběr, tedy úmyslné šlechtění organismů, či vznik rezistence bakterií vůči antibiotikům.

45. Zrovna na příkladu antibiotikové rezistence je vidět, že rozdíl mezi přirozeným a umělým výběrem není nijak evidentní (box 1.9).

46. Bakterie se sice naučily bránit antibiotikům, která člověk uměle vpravuje do jejich prostředí, ale naučily se to samy od sebe, bez naší rady a pomoci.

47. Také intenzivní ovlivňování přírodních populací lidskou činností, třeba průmyslový lov ryb, představuje faktor, na který populace přirozeně reagují výraznými změnami svého životního cyklu.

48. I když je na počátku všeho úmyslná lidská aktivita, její důsledky jsou opět nezamýšlené a pro lidi obvykle i nežádoucí (každý rybolov je v nějaké míře selektivní, pokud jde o velikost těla kořisti, což vzhledem k neukončenému růstu většiny ryb znamená přednostní likvidaci starších jedinců, takže ryby odpovídají posunem pohlavní dospělosti a rozmnožovací aktivity do nižšího věku, a tedy i zmenšování svých těl).

49. Klasický příklad rychlé evoluce je industriální melanismus nočního motýla drsnokřídlce březového (*Biston betularia*), jehož tmavá varianta byla před průmyslovou revolucí v Anglii v populaci zastoupena jen asi 2 %, v průběhu průmyslové revoluce vzrostlo její zastoupení v populaci v průmyslových oblastech na 98 % a později, paralelně se zlepšením kvality ovzduší, její výskyt zase začal klesat.

50. I když skutečná adaptivní výhoda tmavého zbarvení není zcela jasná (maskování před opticky se orientujícími ptačími predátory na různě zbarvených stromech zní sice věrohodně, nebylo však jednoznačně experimentálně potvrzeno), genová analýza nedávno ukázala, že tmavé varianty mají genetický základ a že tato genetická novinka opravdu vznikla teprve zcela nedávno (van't Hof a spol., 2013).

51. Takových příkladů dnes známe stovky a týkají se i člověka samého.

52. Dlouhodobá studie kardiovaskulárních chorob ve městě Framingham ve státě Massachusetts (1948-2008), založená na studiu asi 5 tisíc lidí a dvou generací jejich potomků (celkem 14,5 tisíc jedinců), ukázala že reprodukční úspěch žen pozitivně koreluje s menší a tlustší postavou, snížením systolického krevního tlaku a hladiny cholesterolu, pozdější menopauzou a ranějším prvním porodem.

53. Když budeme toto poznání extrapolovat na globální měřítko a příštích 400 let, vyjde nám, že roku 2409 bude průměrná žena na Zemi o dva centimetry nižší a o kilo těžší, než je dnes, a bude mít první dítě o pět měsíců dříve a menopauzu o deset měsíců později než průměrná žena dnešních dní (Byars a spol., 2010).

54. Extrapolace z Framinghamu na celé lidstvo je samozřejmě absurdní a těžko ji brát vážně, ale důležité je uvědomit si, že po takto drobných krůčcích evoluce postupuje – a není důvod očekávat, že před milion let probíhala rychleji, jen její výsledky měly delší čas na to, aby se nakumulovaly, takže dnes vypadají větší.

55. Experimentální evoluce nám umožňuje zkoumat do detailů dříve nepředstavitelných průběh „malé“, krátkodobé mikroevoluce; vznik velkých evolučních změn těmito metodami stěží zaznamenejeme (i když ani to není úplně nemožné, jak uvidíme z příběhu nakažlivého ďábla).

56. Jenže to už je náš úděl: evoluce tak, jak si ji představujeme, se obvykle skládá ze samých malých, téměř nepozorovatelných evolučních změn, a i ta evoluce, která je šíleně rychlá pro paleontologa, je pořád strašlivě (velice) pomalá a nudná pro lidského pozorovatele; je to jako sedět v jeskyni a sledovat, jak roste krápník (děj z geologického hlediska velmi rychlý!).

57. Požaduje-li někdo jako důkaz evoluce to, že před jeho očima vznikne dejme tomu z mouchy motýl (jako když se Cimrmanova Zlatovláska změní za plného osvětlení před zraky diváků z ošklivého chlapa v krasavici), má smůlu: takovou „evoluci“ nikdy neuvidí, žádný evolucionista si nemyslí, že by se podobné děje někdy udály.

58. Existují i „důkazy“ evoluce, které je dobré brát velmi vážně, poněvadž se týkají přímo klíčové otázky evoluční kontinuity: hierarchie a oportunistus.

59. Předpokládáme-li evoluci, předpokládáme zároveň (a zase hlavně Darwinovou zásluhou), že na počátku bylo v dané skupině méně druhů než dnes („společný předek“) a pak jich přibývalo, jak se evoluční linie štěpily.

60. Bylo-li tomu takto, je nutno předpokládat, že genetické, morfologické, fyziologické či ekologické vzdálenosti mezi jednotlivými druhy nejsou stejné, že druhy vytvářejí shluky: želvy jsou si podobné, protože měly svého společného předka, a ptáci jsou si podobní, protože také měli svého společného předka.

61. Evolučně nazíráno je to prosté a jasné: z víry v evoluci nutně vyplývá tato hierarchie, kterou pozorujeme všude kolem sebe.

62. Přestaneme-li věřit v evoluci, nezbyvá než uvěřit ve *Stvořitele, který tvořil shlukovitě* (i když nemusel).

63. Tak jako měl Picasso období modré a období růžové, musel by mít Stvořitel období ptačí (přes 10 tisíc druhů), krátké období želví (přes 300 druhů) a především mimořádně dlouhé období broučí (nejméně kolem 400 tisíc druhů) – neboť Stvořitel vykazuje „nadměrnou zálibu v broucích“ („an inordinate fondness for beetles“), jak dle známého mýtu prý kdysi řekl (ale ve skutečnosti prý neřekl) jeden ze zakladatelů moderního darwinismu John Haldane.

64. Z víry ve Stvořitele, který tvoří každý druh zvlášť, totiž žádná hierarchie nutně nevyplývá – a budeme-li spolu s „reformovanými“ kreacionisty věřit ve Stvořitele, který stvořil jen základní typy organismů a pak je nechal, ať se dál vyvíjejí samy, máme tu zpátky evoluci a spolu s ní i stěží rozřešitelnou otázku, co jsou vlastně ty „základní typy“ a jak se poznají.

65. V tom kreacionisté vykazují podivně nepravidelně zaostřený pohled.

66. Obvykle uznají, že takovými základními typy jsou želvy a ptáci, ale rozhodně odmítnou, že by to snad mohli být savci, primáti, lidoopi a tak podobně; vždy je totiž nezbytné – přes veškerou předváděnou reformovanost a civilizovanost soft kreacionismu – udržet samostatné stvoření moderního člověka, tady se žádná evoluce netrpí.

67. Organismy však nejsou jenom hierarchicky uspořádané; organismy jsou také oportunně sestrojené.
68. Máme zkušenost, že chce-li člověk něčeho dosáhnout (dejme tomu optimalizovat dopravu ve velkoměstě), obvykle toho úplně nedosáhne, neboť se mu pod rukama pletou různá protivenství vyvolaná všeobecnou nezvladatelností složitých systémů (jako je velkoměsto).
69. Je rozumné očekávat, že každá evoluční změna musí způsobit také spoustu neočekávaných a nezamýšlených vedlejších důsledků, na něž organismus pravděpodobně zahyne; nezahyne-li, bude bizarní mozaikou vlastností užitečných (adaptivních) a vlastností, s nimiž jen tak tak dokázal přežít.
70. Právě očividné konstrukční nedostatky živých bytostí jsou nejsilnějším argumentem pro neplánovanou evoluci využívající příležitostí, které jsou zrovna po ruce, neboť skutečně inteligentní designér by za sebou podobné podivnosti nezanechal.
71. Hierarchie a oportunismus jsou tedy poněkud zvláštní „důkazy evoluce“ – nedokazují, že evoluce je, ale že musí být proto, že „Bůh by to tak nedělal“.
72. Tento argument lze považovat za ne zcela korektní: je definitorickou vlastností Boha, že si může dělat, co Ho napadne.
73. Jenže v tom je právě ten rozdíl: evoluci jsme si vymysleli jako vysvětlovadlo (explanans) právě těch věcí, které pozorujeme a které nějaké vysvětlení vyžadují (explanandum), tedy nikoli těch, které nepozorujeme, a evoluční teorie je použitelné vysvětlovadlo pouze tehdy, když toto velmi specifické vysvětlení dodá.
74. Darwinistickou analogií inteligentního designéra, který může cokoli, by bylo tvrzení „všechno vzniklo přirozeným výběrem (a kdyby bylo vzniklo něco jiného, bylo by to také přirozeným výběrem)“, tedy tvrzení zaprvé neplatné, ale především – i kdyby bylo platné – absolutně nezajímavé.
75. Abychom se mohli radovat, že naše vysvětlovadlo opravdu něco vysvětluje, nesmí být a priori vymyšleno tak, aby bylo schopno vysvětlit bez výjimek cokoli.
76. Druhy se svému prostředí přizpůsobují tak, že jednotlivci v rámci druhů jsou různě úspěšní v soutěži o reprodukci, a různě úspěšní jsou proto, že mají různé vlastnosti.
77. To má několik závažných důsledků.
78. Především se druhy adaptují jaksi mimoděk, „přizpůsobení“ druhu je druhotný důsledek úspěšného života jednotlivce, nikoli cíl.
79. A také to znamená, že výsledek takového přizpůsobení pak mnohdy vypadá jinak, než bychom si představovali.
80. Miliony způsobů života se samozřejmě liší v milionech různých parametrů, jimiž je můžeme popsat, ale zkusme tento „prostor“ různých životních strategií zjednodušit do podoby prosté dvourozměrné „mapy“.

81. Taková zjednodušená mapa nemusí to, co o světě víme, nijak zásadně zkreslovat, pokud jsou si na ní – tak jako v realitě – jedinci s podobným způsobem života bližší než jedinci se způsobem života výrazně odlišným.

82. Přidáme-li třetí rozměr, totiž celkovou reprodukční úspěšnost příslušného způsobu života, vznikne „adaptivní krajina“ s vrcholy jako místy maximální úspěšnosti i údolími temné beznaděje mezi nimi (obr. 1.6).

83. Umístění organismu na mapě adaptivní krajiny je dáno souborem jeho vlastností morfologických, genetických či ekologických; a evoluce je změna těchto vlastností neboli posun druhu z bodu A do bodu B na mapě adaptivní krajiny.

84. Na mapu můžeme z místa, kde se druh zrovna nachází, nakreslit šipku libovolným směrem – ale právě jenom na dvourozměrnou mapu.

85. Určité změny vlastností organismů (neboli evoluce určitým směrem) jsou ve skutečnosti zakázané, poněvadž o reálnosti evolučních změn rozhoduje ten třetí, „výškový“ rozměr, který z mapy dělá krajinu a z čar horské stezky.

86. Změny, které zhoršují schopnost organismů přežít a rozmnožit se, mohou vzniknout, ale nemohou se uplatnit a rozšířit; neúspěšný principálně nemůže vyhrát nad úspěšným, protože kdyby vyhrál, už by nebyl neúspěšný.

87. Adaptivní evoluci si tedy můžeme představit jako šplhání po úbočí adaptivních kopců směrem k jejich vrcholům, čili jako „vylepšování“ organismů.

88. Věc je ještě komplikovaná faktem, že adaptivní krajina není něco stálého, ale může se někdy proměňovat prakticky stejně rychle, jak se jí organismy přizpůsobují, poněvadž krajinu reprodukční úspěšnosti tvoří z velké části jiné organismy, které se také přizpůsobují (třeba paraziti a predátoři).

89. Evoluci v adaptivní krajině si spíše než jako zlézání hory můžeme představit jako mimořádně náročnou- (ne-li z velké části marnou) snahu vylézt na hrbol matrace naplněné vodou.

90. Adaptivní vlastnosti organismů vznikají obvykle postupně, v malých krůčcích, s mnoha přechodnými články.

91. Každý z těchto „mezikroků“ byl samozřejmě reálný žijící a množící se organismus; každý „mezikrok“ musel být životaschopný, a to přinejmenším stejně, ne-li lépe, než stav, který mu předcházel.

92. Kdyby byl organismus s novou vlastností horší než jeho předchůdce, nemohl by jej reprodukčně předstihnout a vytlačit, a novinka by tudíž nemohla přetrvat.

93. Důsledkem tohoto pravidla adaptivní evoluce je, že druhy mohou pouze stoupat k vrcholu, u jehož úpatí se ocitly, a čím výše se už dostaly, tím menší je šance, že by mohly tento vrchol opustit a vydat se někam jinam.

94. I když je sousední adaptivní vrchol třeba vyšší (a nabízí tedy úspěšnější způsob života), přes údolí se k němu nelze dostat, neboť cesta do adaptivního údolí by znamenala alespoň dočasné vítězství těch méně adaptovaných, méně životaschopných či méně úspěšných; proto mohou existovat i neobsazené adaptivní vrcholy.

95. Kdo se na horské túře snaží zásadně neztrácet výšku, ten daleko nedojde; jenže selekce organismy opravdu nutí, aby výšku neztrácely – proto od evoluce nemůžeme čekat zázraky.
96. Metafora adaptivní krajiny ukazuje, že evoluce nedosahuje dokonalých, „globálně optimálních“ řešení, neboť každý evoluční krok je pevně svázán s konkrétním bodem v adaptivní krajině, odkud se má vykročit.
97. Organismy nemají při výběru řešení potřebnou volnost proto, že nemohou přerušit historickou kontinuitu, která je spojuje s jejich minulostí, s jejich předky.
98. Je to omezení, ale také to umožňuje postupně kumulovat evoluční změny z minulosti; organismus nemusí všechno, co potřebuje, vynalézat sám, stačí mu modifikovat to, co zdědil.
99. Řečeno obecně: organismus je „systém s pamětí“ a jeho chování závisí nejen na momentální kombinaci vstupních signálů, ale také na signálech, s nimiž se setkal v minulosti, a to často ve velmi dávné minulosti a miliard let.
100. To, co je na Darwinovi nejpodstatnější a svého času to bylo to nejrevolučnější, je právě důraz na historii, paměť, na kontinuitu.